

ประวัติความเป็นมาของผู้นำศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย

ศาสนา

"ศาสนา" ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า "Religion" มาจากภาษาลาตินว่า religion หมายถึงความเกรงกลัวที่บุคคลมีต่อวิญญาณหรือเทพเจ้า (Hopfe 1983 : 3) ซึ่งพจนานุกรมภาษาอังกฤษ (Webster's New Collegiate Dictionary 1977 : 977) ให้ความหมายว่าหมายถึงการรับใช้และบูชาพระเจ้า (God) แต่เพียงองค์เดียวหรือสิ่งนอกเหนือธรรมชาติทั้งหลาย (supernatural) ด้วยการยอมจำนน

James Freasher ได้อธิบายว่า "ศาสนา เป็นเรื่องความเชื่อในอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์และเป็นความพยายามของมนุษย์ ในการที่จะสร้างสัมพันธ์ภาพกับอำนาจนั้น" คำอธิบายของ Freasher อาจแยกออกได้เป็น 2 ระดับ ในระดับแรกเป็นภาคทฤษฎี ซึ่งพูดถึงความเชื่อของมนุษย์ในอำนาจที่เหนือกว่าตน เมื่อเกิดความเข้มนั่นขึ้น จึงเกิดระดับที่สอง ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติอันเป็นความพยายามของมนุษย์ที่จะกระทำทุกวิถีทางในการสร้างความพึงพอใจให้เกิดขึ้นแก่วิญญาณของผู้ครองอำนาจนั้น ฯ (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ 2518 : 1)

ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 758) ให้ความหมาย "ศาสนา" ว่า หมายถึงลัทธิความเชื่อถือของมนุษย์อันมีหลักคือ แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลก เป็นต้น อันเป็นไปในฝ่ายปรมาตม์ประการหนึ่ง แสดงหลักธรรมเกี่ยวกับพุทธบาปอัน เป็นไปในฝ่ายศีลธรรมประการหนึ่ง พร้อมทั้งลัทธิพิธีที่กระทำตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อนั้น ฯ



อิสลามกับมุสลิม

อิสลามกับมุสลิม เป็นคำที่มักถูกใช้อย่างไม่ถูกต้องนัก ทั้งนี้อาจเป็นด้วยความเข้าใจและความเคยชิน ที่ใช้อยู่ในศาสนาต่าง ๆ กล่าวคือหากนำคำว่า "ชาว" หรือคำว่า "เป็น" นำหน้าชื่อศาสนาจะหมายถึงผู้นับถือศาสนานั้นได้ทันที แต่อิสลามมิได้เป็นเช่นนั้น กล่าวคืออิสลามเป็นชื่อของศาสนาหรือวัฒนธรรมซึ่งเป็นระบอบในการดำเนินชีวิต โดยเรียกผู้ที่อยู่ในศาสนาหรือวัฒนธรรมนี้ว่า "มุสลิม" ดังนั้น หากใช้คำว่า "ชาวมุสลิม" ก็คือ "เป็นอิสลาม" ก็คือ จึงเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง

"อิสลาม" มาจากคำว่า อัลละมะ ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษาอาหรับว่า ชะลิมะ แปลว่า สันติ การอ่อนน้อม การยอมจำนนโดยสิ้นเชิง

ฉะนั้น อิสลามจึงเป็นศาสนา ในความหมายของการยอมจำนน จากความศรัทธา ต่อสิ่งที่นักวิชาการเรียกว่าเป็นสิ่งนอกเหนือธรรมชาติหรืออำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ ที่ในอิสลามเรียกว่า พระเจ้าและเป็นพระเจ้าองค์เดียว ซึ่งมีพระนามหนึ่งจากทั้งหมด 99 พระนามว่า อัลลอฮ์

ในเวลา 1400 กว่าปีที่ผ่านมา อิสลามเป็นที่รู้จักกันในนามชื่อของศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งในโลก เพราะเป็นศาสนาที่มีประชากรนับถือเป็นจำนวนมาก "ในปัจจุบันประชากรโลกที่นับถืออิสลามมีประมาณ 900 กว่าล้านคน กระจุกกระจายอยู่ในประเทศต่าง ๆ ไม่ต่ำกว่า 120 ประเทศ" (อารัง สุทธาศาสตร์ 2526 : 1) ในทุกทวีปทั่วโลก ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ประชากรที่นับถืออิสลามเป็นชนกลุ่มใหญ่ในโลก

โดยนัยแห่งความเป็นจริง อิสลามหาใช่เป็นเพียงแต่ศาสนาคำสั่งที่คนทั่วไปรับรู้กันไม่ หากแต่อิสลามเป็นวัฒนธรรม หรือเห็นระบอบแห่งการดำเนินชีวิตที่ครอบคลุมไว้ทุกกิจการ เช่น ระบอบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ ฯลฯ อิสลามจึงไม่ใช่ส่วนหนึ่งของชีวิต แต่อิสลามเป็นทั้งชีวิตของผู้นับถือ หรือเห็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ต้นจนจบ

"มุสลิม" คือ คำที่ใช้เรียกผู้นำอิสลามมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มุสลิมคือผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม มุสลิมจึงหมายถึง ผู้นำอันยอมมอบตนต่อพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอัลลอฮ์ (ซุบห์)* แต่ผู้เดียวอย่างสิ้นเชิงเพื่อความสันติ

ข้อที่น่าสนใจก็คือ อิสลามเป็นศาสนาหรือวิถีชีวิตที่ไม่ได้ตั้งชื่อตามศาสดาผู้ประกาศศาสนาดังเช่นศาสนาอื่น ๆ และผู้ที่นับถือก็มีคำเรียกโดยเฉพาะ เช่น ศาสนาอะหะหมัด ลัทธิอะหะหมัด (Muhammadism) ชาวอิสลาม ฯลฯ

ศาสนาอิสลาม

อิสลามเป็นที่รู้จักในชื่อของศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งในโลก ทั้งนี้เพราะเป็นศาสนาที่มีประชากรในทวีปต่าง ๆ ทั่วโลก นับถืออยู่เป็นจำนวนมาก โดยมีผู้จัดอันดับว่ามากเป็นที่สองรองจากคริสต์ศาสนา แต่หากสำรวจจากความเป็นจริงในปัจจุบัน ไม่ใช่จากสำมะโนครัวจากเวลาในอดีต อันดับของสองศาสนานี้ควรจะกลับกันด้วยเหตุผลหลายประการ เพราะศาสนาอิสลามเป็นพื้นฐานของศาสนาคริสต์

ผู้นำศาสนาอิสลามกลุ่มดั้งเดิมในประเทศไทย

ตำแหน่งสูงสุดของตัวแทนชาวมุสลิมในราชการไทยนั้น ก็คือจุฬาราชมนตรี ตำแหน่งนี้ได้ตั้งขึ้นมาครั้งแรก โดยพระบรมราชโองการของกษัตริย์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ตำแหน่งนี้ได้ตั้งขึ้นมุสลิมกลุ่มแรกที่ดำรงตำแหน่งนี้ได้ถูกเลือกมาจากพวกอิหร่านนัมถือนิกายเซีย (Shia) ที่พำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาตลอดสมัยของการปกครองแบบราชาธิปไตยจนกระทั่งปี ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีเป็นเพียงตำแหน่งตราয়เท่านั้น ถึงแม้ว่าจุฬาราชมนตรีเป็นเสมือนผู้เชื่อมโยงชาวมุสลิมในประเทศไทย

* ซุบห์ เป็นคำย่อของ ซุบฮานะฮูวะตะอะลา แปลว่า "ความบริสุทธิ์และความสูงสุดยิ่งแต่พระองค์".

ไทยกับผู้ปกครองประเทศ แต่ในทางพฤติกรรมแล้ว ตำแหน่งนี้ไม่ได้ช่วยส่งเสริมความสนใจ
 ทางการเมืองและทางสังคมในหมู่ชาวมุสลิมเลย จุฬาราชมนตรีได้รับพระราชโองการแต่งตั้ง
 ขึ้นมาอีก เพื่อที่จะได้คอยให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์ ในเรื่องของศาสนาอิสลามใน
 อาณาจักร ดังนั้น ตำแหน่งนี้จึงไปเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์หรือโครงสร้างอำนาจทางการเมือง
 และสังคมแบบดั้งเดิมของประเทศไทยโดยตรง

ในปี ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) คณะราษฎร และนายปรีดี พนมยงค์ ได้ทำการ
 รัฐประหาร เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองภายในประเทศไทย บรรดาผู้นำของคณะ
 ราษฎรได้แก่ข้าราชการระดับกลางที่ไม่พอใจต่อการปกครอง และพวกที่ให้การสนับสนุนคณะ
 ราษฎรนั้นก็คือ พวกที่ถูกบรรดาเชื้อพระวงศ์กีดกันไม่ให้ได้รับตำแหน่งก็มีคณะใหม่ของ
 มุสลิมปฏิรูปอยู่ด้วย สาเหตุที่ทำให้คณะใหม่ของมุสลิมมีปฏิรูปเข้ากันได้กับคณะราษฎร ซึ่งเป็น
 ข้าราชการกลางก็เพราะมีพื้นฐานความรู้และสถานะทางสังคมแบบเดียวกัน อุดมการณ์ของ
 พวกปฏิรูปศาสนาอิสลามในไทย จะเน้นหลักการของความเสมอภาคและคัดค้านเผด็จการ
 รูปแบบต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งการใช้อำนาจของจุฬาราชมนตรีด้วย ชาวมุสลิมคณะใหม่พยายาม
 หาทางให้รัฐบาลไทยปรับนโยบายด้านการศาสนา เพื่อที่ตนเองชาวมุสลิมจะได้รับผลประโยชน์
 ทางการเมืองและทางสังคม ดังนั้น ความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มมุสลิมปฏิรูปกับคณะราษฎร
 จึงเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การบรรลุจุดประสงค์นั้น ๆ

ผู้ให้การสนับสนุนคณะราษฎรอย่างแข็งขันคนหนึ่ง คือ นายแหม่ม พรหมยงค์ ก็เป็น
 สมาชิกของคณะใหม่ บุคคลผู้นี้เคยเดินทางไปกรุงโคโรเพื่อเข้าศึกษาในโรงเรียนอิสลาม
 เมื่อช่วงทศวรรษของปี ค.ศ. 1920 (พ.ศ. 2463-2472) ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ที่กรุงโคโร
 นายแหม่มได้รับอิทธิพลทางอุดมการณ์และความคิดแบบปฏิรูปของ Mohammad Abduh ภาย
 หลังจากที่ได้เดินทางกลับประเทศไทย นายแหม่มได้กลายเป็นผู้นำที่เด่นคนหนึ่งในช่วงการ
 คณะใหม่ ถึงแม้ว่านายแหม่มเคยมีถิ่นพำนักมาเนาะเดิมอยู่ในจังหวัดภาคกลาง แต่นายแหม่มก็ได้
 เรียนรู้และพูดภาษามลายูได้อย่างคล่องแคล่ว เขาได้เดินทางไปตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาค
 ใต้ของไทย ที่มีชาวมุสลิมอาศัยอยู่อย่างคับคั่ง เพื่อสอนและเผยแพร่ความคิดเกี่ยวกับการ
 ปฏิรูปทางศาสนาและสังคม เนื่องจากนายแหม่มมีความเชี่ยวชาญทางการเมือง จึงทำให้
 บรรดาผู้นำมุสลิมในจังหวัดที่ห่างไกลออกไปต่างพากันให้ความสนับสนุนแก่นายแหม่ม ในด้าน

การเมืองระดับประเทศ การที่นายแช่มเป็นคนสนิทของนายปรีดี พนมยงค์ ทำให้เขาสามารถช่วยวางแนวทางทางการเมืองและสังคมอย่างเด่นชัดให้แก่คณะใหม่

หลังจากที่คณะราษฎรสามารถเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองได้สำเร็จ นายแช่มสมควรจะได้ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีอย่างยิ่ง นายปรีดีเองก็ต้องการที่จะสนับสนุนนายแช่มให้ดำรงตำแหน่งนั้น นอกจากนี้ นายปรีดียังได้ช่วยนายแช่มทำการวางแผนที่จะขยายอำนาจและหน้าที่ของจุฬาราชมนตรี โดยหวังที่จะให้ผู้รับตำแหน่งนี้มีความรับผิดชอบและให้ความช่วยเหลือแก่ชาวมุสลิมทั่วประเทศ แทนที่จะคอยเป็นเพียงที่ปรึกษาให้แก่พระมหากษัตริย์อย่างเช่นแต่ก่อน จุฬาราชมนตรีจะต้องให้คำปรึกษาแก่หน่วยราชการและทหารอีกด้วย แผนงานขั้นต่อไปคือการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาสำหรับเป็นตัวแทนที่ถูกต้องตามกฎหมายของชาวมุสลิม ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า แผนงานเหล่านี้นอกจากจะเป็นการช่วยเหลือและรักษาผลประโยชน์แก่ชาวมุสลิมแล้ว คณะใหม่ยังได้รับผลประโยชน์ได้ด้วยคือ พวกตนจะได้มีตัวแทนที่มีตำแหน่งสูง ๆ ในวงราชการที่มีหน้าที่ควบคุมศาสนา ซึ่งสามารถจะช่วยเปลี่ยนแนวความคิดและการปฏิบัติทางศาสนาให้เป็นไปตามรูปแบบของพวกตน จนทำให้มีการปฏิรูปทางสังคมและเศรษฐกิจของชาวมุสลิมในประเทศไทย

อย่างไรก็ดี แผนงานที่ได้วางไว้นั้น ไม่ได้เป็นไปตามความประสงค์ของนายแช่มและชาวมุสลิมคณะใหม่ การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี ค.ศ. 1932 (พ.ศ. 2475) นั้น ไม่ได้มีผลกระทบกระเทือนระบบสังคม เศรษฐกิจและการเมือง การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีดังกล่าว มิได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมในหมู่ประชาชนทั่วไป หรือแม้แต่ในโครงสร้างทางราชการของพลเรือนและทหารเอง ก็ไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงมากมายนัก ปัจจัยเบื้องต้นที่ทำให้ไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจังก็เนื่องมาจากการที่ตัวแทนของประชาชนที่นั่งอยู่ในรัฐสภา ยังไม่ได้รวมตัวเป็นองค์กรที่เข้มแข็งหรือมีอำนาจพลที่จะควบคุมให้รัฐบาลทำตามความต้องการของฝ่ายนิติบัญญัติได้ หลังจากทีคณะราษฎรสามารถเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองได้สำเร็จแล้ว ก็เกิดการแบ่งกลุ่มและแก่งแย่งชิงอำนาจกันเองในคณะรัฐบาล จนทำให้การวางแผนนโยบายและการประกาศใช้นโยบายต้องมีอุปสรรคต่าง ๆ อยู่เสมอมา ทางฝ่ายพลเรือน ซึ่งนำโดยนายปรีดี พนมยงค์ พยายามที่จะอาศัยแนวทางทางรัฐธรรมนูญ แต่ไม่ได้รับความร่วมมือจากพวกอนุรักษนิยมในสภาทหาร

เมืองที่สับสนเช่นนี้ มุสลิมคณะใหม่จึงไม่สามารถที่จะโน้มน้าวการสนับสนุนทางการเมืองมาช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในนโยบายของรัฐเพื่อที่จะนำไปสู่การเสริมประโยชน์ให้แก่ชาวมุสลิมโดยทั่วไป ลาฟิงเพียงนายเข้ม พรหมยงค์ ก็ไม่มีอำนาจพอที่จะทำให้นโยบายปฏิรูปของตนได้รับการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง หรือแม้แต่จะช่วยแก้ไขโทษของชาวมุสลิมให้ได้รับความสำเร็จ ตัวนายเข้มเองก็ยังไม่สามารถเข้าไปดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีได้ เนื่องจากการแก่งแย่งอำนาจกันภายในคณะรัฐบาลนั่นเอง ในที่สุด เมื่ออำนาจทางการเมืองค่อย ๆ ไปรวมอยู่ในมือของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ขบวนการรัฐบาลแบบประชาธิปไตยและการรณรงค์เพื่อการปฏิรูปศาสนาอิสลามก็พลอยถูกชะงักงันไปด้วย

เมื่อประเทศไทยภายใต้การปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้าไปเป็นพันธมิตรอยู่กับญี่ปุ่นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง การเมืองของพวกอิสลามปฏิรูปก็ได้ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาในหมู่ชาวไทยมุสลิมอีกครั้ง การที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นำประเทศไทยเข้าไปเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ได้ทำให้เกิดขบวนการใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นขึ้นมา ซึ่งขบวนการนี้ มีชื่อว่า "เสรีไทย" นายเข้ม พรหมยงค์ ร่วมกับผู้นำมุสลิมคณะใหม่หลายคนได้เข้าไปร่วมในขบวนการนี้ นายปรีดี พนมยงค์ เองเป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการของขบวนการเสรีไทยในประเทศไทย พวกมุสลิมปฏิรูปเหล่านี้ก็ได้เข้าไปร่วมกับนายปรีดีต่อต้านญี่ปุ่นและรณรงค์เพื่อการปฏิรูปและการส่งเสริมเสรีภาพตลอดระยะเวลาการทำสงคราม สาเหตุที่สำคัญของการให้ความร่วมมือถือคณะใหม่ ต้องการหาโอกาสต่อต้านรัฐบาลชุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งดำเนินนโยบายกดขี่ข่มเหงชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ภาคใต้ของไทย ในกรณีที่พวกมุสลิมปฏิรูปมีแนวคิดแบบเสรีนิยม จึงช่วยให้การต่อต้านรัฐบาลที่ให้การร่วมมือแก่พวกฟาสซิสต์ ได้รับการเห็นชอบเป็นอย่างดี

เมื่อสงครามโลกใกล้จะสิ้นสุดลงและญี่ปุ่นมีที่ท้าวว่าจะแพ้สงคราม รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงถูกยุบไปในปี ค.ศ. 1944 (พ.ศ. 2487) ในเวลาเดียวกันพวกมุสลิมปฏิรูปก็เริ่มที่จะมีอิทธิพลมากขึ้นในวงราชการ เมื่อนายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นหัวหน้ารัฐบาล ที่สำคัญที่สุดสำหรับนายเข้มและพวกมุสลิมคณะใหม่นั้นก็คือ รัฐบาลชุดนายปรีดี พนมยงค์ ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับปี ค.ศ. 1946 (พ.ศ. 2489) ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับคนไทยมุสลิมด้วย กล่าวคือนอกจากจะให้มีตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ซึ่งนายเข้มได้รับ



การแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนั้นแล้ว รัฐธรรมนูญฉบับนี้ยังได้กำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดขึ้นมาอีกด้วย โครงสร้างของการบริหารงานศาสนาอิสลามในประเทศไทยยุคปัจจุบันมีกำเนิดมาจากบัญญัติของกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นเวลาแปดศตวรรษ ก็ได้ปรากฏชัดว่าได้มีชนผู้นับถือศาสนาอิสลามได้เกิดและเติบโต ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับศาสนิกชนอื่นในราชอาณาจักรไทยนี้ตลอดมา และมีจำนวนไม่น้อยทีเดียว ในยามศึกสงครามก็เข้าร่วมสละเลือดเนื้อ แม้ชีวิตเพื่อป้องกันบ้านเมืองให้ได้ยู่รอดมาในทุกยุคทุกสมัยอย่างไม่ขาดสาย มีหลายท่านที่ได้มีโอกาสสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิดพระมยุคลบาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้เคยดำรงตำแหน่งสูงสุดในทางราชการไทย อาทิเช่น เจ้าพระยาเจกอมหัตร์ตนาราชเศรษฐี (เอกอหะหมัด) ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง แห่งกรุงศรีอยุธยา และเจ้าพระยาจักรีศรีอโศก (หมุด) ในรัชสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งทั้งสองท่านนี้ได้ว่าที่สมุหนายก ซึ่งเทียบเท่ากับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในปัจจุบัน นอกจากนี้ทางด้านกองทัพเรือซึ่งคนไทยโดยทั่วไปก็มีได้เคยเกณฑ์ทหารเดินเรือมาก่อน ตำแหน่งแม่ทัพเรือของราชอาณาจักรไทยก็ได้เกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ท่านหะซัน บุตรชายคนหนึ่งของท่านสุลต่านสุลัยมานแห่งนครสงขลาเป็นพระยาราชบังสัน (หะซัน) ว่าที่แม่ทัพเรือเป็นคนแรกของกรุงสยามและตำแหน่งพระยาราชบังสันว่าที่แม่ทัพเรือนี้ ก็ได้ตกทอดแก่ลูกหลานของท่าน "พระยาราชบังสัน (หะซัน)" มาโดยตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าสายสกุลนี้ได้ครองตำแหน่ง "พระยาราชบังสัน" ต่อเนื่องกันมาเกือบสี่ชั่วคน สำหรับตำแหน่งแม่ทัพเรือ ซึ่งได้แก่พระยาราชบังสัน (หะซัน) และสืบต่อเนื่องกันมาโดยลำดับในสายสกุลเดียวกันนี้ นักศึกษาประวัติศาสตร์บางท่านได้กล่าวไว้อย่างมีเหตุผลว่า นับเป็นโชคดีของบ้านเมืองไทยเราที่มีแม่ทัพเรือจากชาวมุสลิม จากสายสกุลสุลต่านสุลัยมานโดยตลอด หากตำแหน่งแม่ทัพเรือของเมืองไทยเราไปตกอยู่กับชาวยุโรป ซึ่งในสมัยนั้นก็ได้เข้ามามีบทบาท และมีอำนาจอยู่ในวงราชการไทยอยู่ด้วยเหมือนกัน ถ้าตำแหน่งแม่ทัพเรือของเมืองไทยในอดีตตกอยู่ในอำนาจของชาวยุโรป อาณาเขตของไทยเราทางภาคใต้ซึ่ง เป็น

ค้ำขวานทองของเรานั้น อาจถูกเจียนไปรวมอยู่กับมาเลย์เสียแล้วก็ไม่ได้ เพราะอาณาเขตทางภาคใต้นั้นอยู่ไกลพระนคร อานาจการควบคุมดูแลก็อยู่กับแม่ทัพเรือเป็นส่วนใหญ่ว่า การที่อานาจทางกองทัพเรือของไทยเราอยู่ในมือของชาวมุสลิมมาโดยตลอด และทุกท่านที่ได้ดำรงตำแหน่งก็ล้วนมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทย นับว่าเป็นการดีที่ช่วยให้ค้ำขวานทองของเราคงอยู่กับราชอาณาจักรไทยมาโดยตลอดจนถึงทุกวันนี้

ท่านที่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชาวไทยในอดีต เราต้องยอมรับในความจริงข้อหนึ่งที่ว่า ราชอาณาจักรไทยที่ได้ก่อตั้งขึ้นและอยู่ได้ถึงทุกวันนี้ มีชนหลายเผ่าพันธุ์หลายศาสนา ภายใต้การนำอันชาญฉลาดของพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ได้ร่วมกันช่วยพิทักษ์รักษาให้อยู่รอดมาได้ ด้วยการเสียสละเลือดเนื้อและแม้ชีวิต แม้ในบางครั้งในกรุงศรีอยุธยาจะได้เคยมีการสับเปลี่ยนแผ่นดินด้วยการปราบดาภิเษกหลายครั้งหลายหน และได้มีการแข็งเมืองกันบ้างก็เป็นเรื่องธรรมดา ถ้าเราได้พิจารณาด้วยความที่เป็นธรรมแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นไปตามหลักวิวัฒนาการนั่นเอง ในระยะเริ่มต้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงก็จำเป็นต้องใช้เวลาเพื่อการปรับความเข้าใจระหว่างกันบ้าง หลังจากประเทศชาติของเราต้องเสียกรุงมาถึงสองครั้งสองหนแล้วนั่นเอง ประเทศชาติของเราจึงก้าวมาสู่ยุคปัจจุบัน ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เราก็ได้ก้าวมาสู่จุดหมายปลายทางที่มั่นคง มีเสถียรภาพทางการเมืองดีขึ้น จนกระทั่งปัจจุบันนี้ สถาบันพระมหากษัตริย์นับเป็นศูนย์รวมจิตใจของชนชาติไทยทั้งมวล ทุกศาสนา พระบารมีของพระองค์ท่านได้แผ่ไปทั่วทุกหย่อมหญ้าไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ได้ยึดเป็นที่พึ่งทางจิตใจ และเป็นศูนย์รวมแห่งความสามัคคีของชนในชาติ และจะอยู่คู่ประเทศไทยตลอดไปชั่ววันจิวันคร

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติไทย เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า บรรดาชาวไทยมุสลิมในแผ่นดินนี้มีแต่ความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ และพระมหากษัตริย์มาโดยตลอด ไม่เคยปรากฏว่าได้เคยมีการทรยศต่อชาติบ้านเมืองเกิดขึ้นเลย นอกจากในบางโอกาสที่มีการสลับเปลี่ยนแผ่นดินไทย การปราบดาภิเษกบรรดาหัวเมืองทางใต้ ซึ่งยังคงมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์พระองค์เดิมอยู่ ก็ย่อมจะต้องมีการแข็งบ้านแข็งเมืองกันบ้าง เป็นการแสดงออกถึงความไม่พอใจในการปราบดาภิเษกนั้น และเมื่อได้มีการปราบกัน

บ้าง ปรึบความเข้าใจกันบ้าง สถานการณ์ก็คืนสู่สภาพปกติดั้งเดิม นับเป็นการกระทบกระทั่งระหว่างคนในครอบครัวเดียวกันที่มีความคิดเห็นแตกต่างกันเท่านั้น จะเรียกว่าเป็นการกบฏย่อมไม่เป็นการถูกต้องนัก

สิ่งที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่งของชาวไทยทุกศาสนาในดินแดนดินนี้ก็คือ ในบ้านเมืองของเราอยู่ร่วมกันมาร่วม 8 ศตวรรษแล้ว ไม่เคยปรากฏว่าเรามีการแตกแยกกัน หรือขัดแย้งกันด้วยเรื่องศาสนาเกิดขึ้นเลยแม้สักครั้งเดียว มีแต่ความเข้าใจผิดกันบ้างเล็กน้อย ๆ เท่านั้น แต่ก็ทำความเข้าใจกันได้ นับเป็นศุภนิมิตรอันประเสริฐยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวมุสลิมทุกคนนั้นชอบดำรงชีวิตแบบสมถะ ห้ามาหากินด้วยความสุจริต ส่วนใหญ่ของชาวไทยมุสลิมนั้นเป็นการเกษตรกร ทางภาคกลางทำนาข้าว ปลูกพืชไร่ ทางภาคใต้ทำสวนยางและการประมง การดำรงชีวิตของชาวไทยมุสลิมโดยทั่วไปนั้น จะงดเว้นจากอบายมุขทั้งปวง ปฏิบัติศาสนกิจประจำวันอย่างเคร่งครัด มีการใช้จ่ายอย่างประหยัด ดังนั้นชาวไทยมุสลิมโดยทั่วไปจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอสมควร มีที่ดินไร่นาเป็นของตนเอง สภาพของสังคมมุสลิมไทยทั่วไปนิยมอยู่ร่วมกันเป็นหมู่บ้านเดียวกัน มีมัสยิดเป็นที่ประกอบศาสนกิจและศาลาประชาคมของหมู่บ้าน ทุกมัสยิดจะมีโรงเรียนสอนวิชาการทางศาสนาควบคู่กันไปด้วย ส่วนโรงเรียนสามัญสำหรับการสอบภาคบังคับนั้น ซึ่งของรัฐบาลหรือส่วนท้องถิ่นนั้นก็มีตั้งอยู่ในหมู่บ้านของมุสลิมเกือบทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ ดังนั้น เยาวชนมุสลิมจึงมีโอกาสศึกษาวิชาสามัญควบคู่ไปกับวิชาการทางศาสนาไปด้วยพร้อมกันไป เด็ก ๆ เดินออกจากโรงเรียนสามัญก็เดินเข้าโรงเรียนต่อในโรงเรียนสอนวิชาทางศาสนาไปด้วย มีการฝึกการทนมัสการในมัสยิดเป็นประจำ ในการนมัสการวันศุกร์ ทางโรงเรียนสามัญอนุญาตให้เด็กมุสลิมไปทนมัสการวันศุกร์ได้ โดยจัดให้การพักกลางวันในวันศุกร์นั้นยาวกว่าวันอื่น ๆ เล็กน้อย เยาวชนมุสลิมเมื่อจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาภาคบังคับแล้ว ก็ได้รับความรู้ทางวิชาการทางศาสนาไปด้วย สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างสมบูรณ์ ปัญหาวัยรุ่นของเยาวชนมุสลิมจึงไม่ค่อยมีมากนัก เพราะได้รับการอบรมศีลธรรมทางศาสนาอยู่เป็นประจำ ทั้งที่โรงเรียนและที่มัสยิด ดังนั้น ชุมชนมุสลิมจึงนับได้ว่าเป็นชุมชนที่สมบูรณ์ถือเป็นแบบอย่างได้

บทบาทของมุสลิมในประวัติศาสตร์ไทย

บทบาทของมุสลิมในประวัติศาสตร์ไทยนั้น จากกันทีกทางประวัติศาสตร์และทางพงศาวดารไทยนั้น ปรากฏว่ามีชาวมุสลิมชนชาติเปอร์เซียและชนชาติอาหรับได้เดินทางมาทางทะเล มาทำการค้าขายกับเมืองไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย แต่ไม่ปรากฏว่ามีท่านผู้ใดเข้ารับราชการในราชสำนักของไทย นอกจากชาวมุสลิมในท้องถิ่นทางภาคใต้ของเมืองไทย นับแต่นครศรีธรรมราชลงไปจนจรดปลายแหลมมลายู สิงคโปร์และมะละกานั้น บรรดาเจ้าผู้ครองนครแทบทุกเมือง เป็นชาวมุสลิมซึ่งอยู่มาแต่เดิมทั้งสิ้น ไม่ปรากฏว่าทางกรุงสุโขทัยส่งคนจากกรุงสุโขทัยไปปกครองเลยแม้สักคนเดียว และบรรดาเมืองต่าง ๆ เหล่า นั้น ทางภาคใต้ก็เท่ากับเป็นประเทศราชของกรุงสุโขทัย ต้องส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทองเป็นเครื่องบรรณาการตามกำหนด หากเมืองใดเกิดแข็งเมือง ทางเมืองหลวงก็ต้องยกกองทัพไปปราบปรามกันเป็นครั้งคราวกันไป และก็ได้อยู่ร่วมกันมาด้วยความปกติสุข นับเป็นเวลาหลายร้อยปีทีเดียว

สำหรับบทบาทของชาวมุสลิมที่ได้มีโอกาสร่วมรับใช้งานของราชสำนักไทยนั้น ดูเหมือนจะเริ่มตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม แห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2145-2170) เป็นต้นมาจนถึงสมัยปัจจุบัน เป็นเวลาประมาณ 385 ปี หรือเกือบ 4 ศตวรรษนั่นเอง ผู้วิจัยใคร่ขอประมวลกล่าวถึงบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ

บทบาทของมุสลิมในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ในรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2145-2170) ได้มีชนชาวต่างประเทศ ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามได้เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร โดยเข้ามาประกอบการค้าและเข้ารับราชการเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ปลายสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2133-2148) ได้มีพ่อค้าชาวเปอร์เซียสองคนพี่น้อง คนพี่ชื่อ "เจกอะหมัด" คนน้องชื่อ "เจกสะฮัด" เป็นชาวเปอร์เซีย นับถือศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ ซึ่งคนไทยโดยทั่วไปเรียกว่า "แขกเจ้าเซ็น" พร้อมด้วยข้าทาสบริวารได้เข้ามาตั้งรกรากค้าขายอยู่แถวท่าภาษี ชาน



เมืองกรุงศรีอยุธยา สองคนพี่น้องได้ทำการค้าโดยซื้อสินค้าพื้นเมืองจากไทยบรรทุกเรือสำเภากออกไปจำหน่ายต่างประเทศ และซื้อของจากต่างประเทศเข้ามาขาย ณ กรุงศรีอยุธยา เรียกว่าทำการค้าขายส่งออกและนำเข้าครบวงจรทีเดียว การค้าของบุคคลทั้งสองเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ จนมีฐานะเป็นเศรษฐีใหญ่แห่งกรุงศรีอยุธยาทีเดียว ท่านเจกอะหมัดอยู่ได้ไม่นานก็กลับไปประเทศเปอร์เซีย และได้กลับมาอีกจนตลอดชีวิต ส่วนท่านเจกอะหมัดนั้นได้สมรสกับสุภาพสตรีไทย และได้ตั้งรกรากอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจนตลอดชีวิตของท่าน ต่อมาในสมัยพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2145-2170) ทรงพิจารณาเห็นว่า ท่านเจกอะหมัดเป็นผู้เจนจัดในด้านการค้ากับต่างประเทศ ได้เคยช่วยราชการกับพระยาพระคลังในด้านการปรับปรุงกรมท่า ทำให้งานราชการในด้านดังกล่าวเจริญก้าวหน้าขึ้นมาก ความทราบถึงเบื้องพระยุคลบาท จึงได้โปรดเกล้าแต่งตั้งให้เป็น "พระยาเจกอะหมัดรัตนราชเศรษฐี" ว่าที่เจ้ากรมท่าขวา และจุฬาราชมนตรี ตำแหน่งกรมท่าขวาคือกระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงพาณิชย์ปัจจุบัน ส่วนตำแหน่งจุฬาราชมนตรีคือ ตำแหน่งหัวหน้าของชนชาวมุสลิม ซึ่งเข้าใจว่าได้อยู่จำนวนมากในสมัยนั้น ต่อมาเมื่อพระยาพระคลังซึ่งว่าที่กรมท่ากลางถึงแก่อสัญกรรมลง ก็ได้ทรงโปรดให้พระยาเจกอะหมัดฯ ว่าที่กรมท่ากลางอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย นับได้ว่าท่านเจกอะหมัดฯ เป็นว่าที่เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงพาณิชย์ของไทยอย่างสมบูรณ์ทีเดียว

ในรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม ได้มีพวกชาวญวนก่อการกบฏจลาจลขึ้น มีแผนการจะจับพระเจ้าทรงธรรมและยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน ก็ได้พระยามหาอำมาตย์ กับพระยาเจกอะหมัดฯ รวมสรรพกำลังของชาวไทยพุทธ กับชาวไทยมุสลิมปราบการจลาจลครั้งนั้นได้ทันที่ บ้านเมืองกลับเข้าสู่สภาวะปกติ ความชอบครั้งนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตย์เลื่อนขึ้นเป็น "เจ้าพระยากลาโหมศรีสุริยวงศ์" ว่าที่สมุหนายกอัครมหาเสนาบดีปักษ์ใต้ และให้พระยาเจกอะหมัดฯ เลื่อนเป็น "เจ้าพระยาเจกอะหมัดรัตนราชเศรษฐี" ว่าที่สมุหนายกอัครมหาเสนาบดีฝ่ายเหนือ

ต่อมาเมื่อ "เจ้าพระยากลาโหมศรีสุริยวงศ์" ได้ขึ้นครองราชย์เป็น "พระเจ้าปราสาททอง" (พ.ศ.2173-2198) ทรงเห็นว่าเจ้าพระยาเจกอะหมัดฯ ชราภาพมากแล้ว จึงทรงโปรดให้พ้นจากตำแหน่งสมุหนายก เลื่อนเป็น "เจ้าพระยาบวรราชนายก" อยู่ใน

ตำแหน่งจางวางมหาดไทย ท่านเจกอะหมัดฯ นี้ถือว่าท่านเป็นผู้นำศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์
เข้ามาสู่ประเทศไทย และนับว่าท่านเป็นปฐมจุฬาราชมนตรีของอิสลามในเมืองไทย เมื่อ
ท่านได้ถึงแก่กรรม ศพของท่านได้นำไปฝังไว้ ณ สุสานบริเวณท่ากายี ซึ่งปัจจุบันนี้อยู่ใน
โรงเรียนฝึกหัดครูประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ท่านเจกอะหมัดหรือเจ้าพระยาบวร-
ราชนายกนั้น นับเป็นต้นตระกูลของอะหมัดจุฬา จุฬารัตน์ บุนนาค ศรีเพ็ญ บุรานนท์ สุภมิตร

ในรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรมนี้ เมื่อประมาณ พ.ศ.2145 ทางจังหวัดสงขลา
ก็ได้มีชาวเปอร์เซียคนหนึ่งชื่อ "ท่านโมกอล" ได้อพยพครอบครัวและบริวารมาจากเมือง
สาเลห์ เกาะชวากลาง เนื่องด้วยถูกพวกโปรตุเกสรุกราน ท่านโมกอลเคยเป็นเจ้าเมือง
สาเลห์ในชวากลางมาก่อน ท่านได้อพยพตนเองพร้อมด้วยครอบครัวและบริวารมาขึ้น
ที่สทิงพระ เขตจังหวัดสงขลาปัจจุบัน และต่อมาได้ไปตั้งบ้านเรือน และสะสมกำลังขึ้นที่
บริเวณหัวเขาแดง จังหวัดสงขลา ท่านโมกอลมีบุตรชาย 2 คน ชื่อ "สุลัยมาน" และ
"ฟารีซี"

ท่านโมกอลได้ตั้งบ้านเรือนขึ้นที่หัวเขาแดง และประกอบการค้าทางทะเลกับพ่อ
ค้าชาวต่างประเทศ ขณะเดียวกันก็จะต้องสร้างสมกำลังเอาไว้ป้องกันตนเองทั้งทางบกและ
ทางทะเล เนื่องด้วยในสมัยนี้มีโจรสลัดชุกชุมมากในแถบช่องแคบมะละกา ดังนั้นสภาพหมู่บ้าน
หัวเขาแดงของท่านโมกอลจึงกลายเป็นเมือง มีป้อมปราการ ค่ายคูประตูหอรบ
ปืนใหญ่ตั้งไว้เรียงราย และเนื่องด้วยท่านโมกอลมีประสบการณ์ในด้านการปกครองและการ
ทหารมาก่อน จึงทำให้เมืองสงขลาบริเวณหัวเขาแดงของท่านมีความเข้มแข็งพอสมควร
เจ้าพระยาหนครศรีธรรมราชในขณะนั้น ซึ่งมีหน้าที่ดูแลหัวเมืองภาคใต้ของกรุงศรีอยุธยา ก็
ได้รายงานกราบบังคมทูลมายังกรุงศรีอยุธยา ให้ได้ทรงทราบถึงเรื่องเมืองสงขลาของ
ท่านโมกอล พระเจ้าทรงธรรมก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งให้ท่านโมกอลเป็น
ข้าหลวงผู้สำเร็จราชการเมืองสงขลา อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าพระยาหนครศรีธรรม
ราช และท่านโมกอลก็ได้ปกครองเมืองสงขลา ประกอบธุรกิจการค้ากับชาวต่างประเทศ
ตลอดมาด้วยความปกติสุขตลอดรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม และท่านได้ถึงแก่กรรมลง
เมื่อประมาณ พ.ศ.2163 ท่านสุลัยมาน บุตรชายคนโตได้รับตำแหน่งข้าหลวงผู้สำเร็จ
ราชการเมืองสงขลาแทนบิดาต่อมาจนสิ้นรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ.2170)

ต่อมาเมื่อเจ้าพระยาโกษาโหมศรีสุริยวงศ์ได้ทำการปราบดาภิเษก โดยได้ทำการ
 ประหารพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช และพระอาทิตย์วงศ์ พระโอรสของพระเจ้าทรงธรรมเสี้ยวทั้งสอง
 พระองค์ แล้วสถาปนาเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าปราสาททอง เมื่อ พ.ศ. 2173
 ท่านสุลัยมาน ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าทรงธรรมเป็นอย่างยิ่ง ไม่เห็นด้วยกับการ
 กระทำของเจ้าพระยาโกษาโหมศรีสุริยวงศ์ จึงได้ประกาศแข็งเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ.
 2173 และสถาปนาตนเองเป็นสุลต่านชื่อ "สุลต่านสุลัยมานซำห์" และได้ปกครองสงขลา
 โดยเป็นรัฐอิสระไม่ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งท่านสุลต่านสุลัยมานซำห์ถึงแก่อสัญกรรม
 เมื่อ พ.ศ. 2211 (สมัยพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2199-2225) ตลอดสมัยของท่าน
 สุลต่านสุลัยมานซำห์ ได้ปรับปรุงเมืองสงขลาจนเป็นเมืองท่าสำคัญทางภาคใต้ และมีกำลัง
 รบเข้มแข็งทั้งทางบกและทางทะเล จนเป็นที่เกรงขามของเมืองข้างเคียง ทางกรุงศรี-
 อยุธยาเคยยกกองทัพไปรบถึง 2 ครั้ง แต่ก็ไม่อาจเอาชนะได้ จึงได้ปล่อยให้เป็นอิสระ
 ไปชั่วระยะหนึ่ง ท่านสุลต่านสุลัยมานเป็นผู้ที่มีความคิดก้าวหน้ามาก เคยคิดที่จะขุดคลอง
 เชื่อมระหว่างทะเลสาบสงขลา ไปออกทางจังหวัดสตูล เพื่อให้เรือสินค้าแล่นผ่านไปทาง
 ทะเลอันดามันได้ แต่ทำได้ไม่สำเร็จ เพราะติดภูเขา แต่ท่านก็ไม่ละความพยายาม
 อุตสาหะใช้ระหะลากเลื่อนสินค้าข้ามภูเขาไปจนได้ เป็นการช่วยร่นระยะเวลาการขนส่ง
 ทางทะเลไปได้มาก เพราะไม่ต้องวิ่งอ้อมสิงคโปร์ การค้าขายในสมัยสุลต่านสุลัยมานซำห์
 เจริญรุ่งเรืองมาก มีโกดังสินค้าของชาวต่างชาติมาสร้างขึ้นที่บริเวณหัวเขาแดงเป็นอันมาก
 ทำให้เศรษฐกิจของชาวภาคใต้ในสมัยนั้นดีขึ้นอย่างทันตาเห็น ท่านสุลต่านสุลัยมานได้ครอง
 เมืองสงขลาอยู่เป็นเวลาถึง 46 ปี ท่านได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. 2211 ศพของท่านได้
 นำไปฝังไว้ ณ สุสานบริเวณหัวเขาแดง ปัจจุบันที่ฝังศพของท่านได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณ
 สถานของ กรมศิลปากรไว้แล้ว ผู้คนโดยทั่วไปให้ความเคารพนับถือท่านมาก เรียกท่านว่า
 "ดาโต๊ะมระหุ่ม" ซึ่งหมายถึงท่านดาโต๊ะผู้ล่วงลับนั่นเอง

จากหลักฐานทางพงศาวดารของไทย และจากบันทึกของชาวต่างชาติ แสดงให้เห็น
 เด่นชัดว่า ท่านสุลต่านสุลัยมานซำห์เป็นผู้บุกเบิกสร้างเมืองสงขลามาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรง
 ธรรม ซึ่งนับเป็นเวลาเกือบ 400 ปี มาแล้ว สภาพเมืองสงขลาในขณะนั้นมีสภาพพร้อมทั้งที่
 เป็นเมืองท่า ประกอบการค้ากับต่างประเทศ และเป็นประชาคมที่มีความมั่นคงในทาง
 เศรษฐกิจและการทหาร มีความอบอุ่นและปลอดภัยจากโจรสลัดทะเลหลวง จึงเป็นที่นิยม

ของชาวต่างชาติที่จะเข้ามาทำการค้าขายด้วย ทั้งชาวอาหรับ เปอร์เซีย และชาวยุโรป แต่เมืองสงขลาของท่านสุลต่านสุลัยมานจำต้องถูกทำลายลง ด้วยเหตุผลทางการเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมืองสงขลาจึงหายไปจากความทรงจำของคนไทยโดยทั่วไป จนกระทั่งมาอุบัติขึ้นใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั่นเอง

ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2173-2198) ก็เป็นช่วงระยะเวลาที่ท่านสุลต่านสุลัยมานแข็งเมืองเป็นอิสระไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวแล้ว และถือได้ว่าเมืองสงขลาเป็นอิสระตลอดสมัยของพระเจ้าปราสาททอง และท่านสุลต่านสุลัยมานซำห์ก็ได้ถึงแก่อสัญกรรมในตอนต้นของรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ราว พ.ศ. 2211

ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ทรงมีพระดำริว่า ในราชอาณาจักรของพระองค์ ไม่น่าจะมีกษัตริย์อื่นอีก จึงได้ส่งกองทัพไปปราบนครสงขลา เมื่อท่านสุลต่านสุลัยมานซำห์ได้ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว ท่านมุสตาฟา บุตรชายคนโตได้ขึ้นปกครองนครสงขลาแทนบิดาเมื่อ พ.ศ. 2211 สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ทรงโปรดให้ยกกองทัพหลวงร่วมกับทัพหัวเมืองภาคใต้ และมีกองอาสาสมัครโปรตุเกสและดัตช์ร่วมด้วย ยกไปปราบนครสงขลาจนได้รับชัยชนะเมื่อ พ.ศ. 2223 ขณะนั้นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งเป็นคนมุสลิมเหมือนกันก็ได้พยายามหว่านล้อมให้สุลต่านมุสตาฟายอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงศรีอยุธยา แต่ท่านสุลต่านมุสตาฟาก็บอกว่าถ้ากรุงศรีอยุธยาสามารถรณชนนครสงขลาได้ ก็ยินดีจะสวามิภักดิ์ต่อกรุงศรีอยุธยาดังเดิม ประกอบกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็เป็นกษัตริย์ที่ปราบดาภิเษกจากราชวงศ์บ้านพลูหลวง ซึ่งนครสงขลาไม่ยอมสวามิภักดิ์มาแต่เดิม เพราะเป็นศัตรูต่อพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งแต่งตั้งท่านโมกอลูของท่านมุสตาฟาเป็นผู้สำเร็จราชการสงขลา ดังได้กล่าวแล้วตอนต้น หลังจากนครสงขลาพ่ายต่อกรุงศรีอยุธยาแล้ว สมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็ได้เอาโทษต่อท่านสุลต่านมุสตาฟาแต่ประการใดเพราะถือว่าเป็นช่วงผลัดแผ่นดินกันมาด้วยการปราบดาภิเษก การแข็งเมืองยอมเกิดขึ้นได้เป็นธรรมดา สมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงโปรดให้ท่านสุลต่านมุสตาฟาอพยพตนเอง ครอบครัวและบริวารไปอยู่เสียที่ไชยาเสียระยะหนึ่ง ส่วนเมืองสงขลา นั้น โปรดให้สลายเมืองลง และกำลังทหารของท่านมุสตาฟาก็ถูกทำลายลงเสียจนหมดสิ้น ต่อมาภายหลังได้โปรดเกล้าให้ท่านมุสตาฟาเป็นพระ-

ยาไชยา มีราชทินนามว่า "พระยาพิชิตภักดีศรีพิชัยสงคราม" เมื่อประมาณปี พ.ศ.2225 เมื่อท่านมุสตาฟาย้ายครอบครัวและบริวารไปอยู่ที่ไชยาจนเกิดหมู่บ้านสงขลาขึ้นที่ไชยา มีการปักหลักประตูเมือง ซึ่งเรียกว่า "เสาประโคน" อยู่กลางเมืองยังปรากฏหลักฐานอยู่จนทุกวันนี้

ส่วนน้องชายพระยาไชยา (มุสตาฟา) คือ "ท่านหะซัน" และ "ท่านฮูเซ็น" ทรงโปรดให้เข้าไปรับราชการในกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับบุตรชายของพระยาไชยา(มุสตาฟา) คนโตชื่อ "เตาฟิค" ต่อมาท่านหะซันซึ่งเป็นผู้ชำนาญทางการเดินเรือและทหารเรือ จึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็น "พระยาราชบังสัน" ว่าที่แม่ทัพเรือของกรุงศรีอยุธยา เข้าใจว่าจะเป็นแม่ทัพเรือคนแรกของกรุงศรีอยุธยา และราชทินนามนี้ได้โปรดพระราชทานแก่ท่านหะซันเป็นคนแรก จึงได้ใช้ราชทินนามว่า "ราชบังสัน" และตำแหน่งราชบังสันนี้ได้เป็นสืบเนื่องกันมาในวงศ์การสายสกุลของท่านสุลต่านสุลัยมานนี้ ตลอดระยะเวลาของกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ จนถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

ส่วนท่านฮูเซ็น น้องชายอีกท่านหนึ่งนั้น หลังจากปฏิบัติราชการในกรุงศรีอยุธยาอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้ว ก็ได้กลับไปช่วยราชการพี่ชาย คือพระยาไชยา (มุสตาฟา) ที่ไชยา ไปทำหน้าที่ปลัดเมืองไชยา จึงมีชื่อเรียกตามภาษามลายูว่า "รายมุดา" หรือ "หัวมุดา" ซึ่งหมายความว่า "พระมูพรราช" นั่นเอง ต่อมาภายหลังท่านฮูเซ็นได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นพระยาหัตถ์สูง มีราชทินนามว่า "พระยาแก้วโกรพพิชัย" และได้ครองเมืองหัตถ์สูงอยู่ประมาณ 10 ปี ท่านได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อประมาณ พ.ศ.2236 ตอนปลายสมัยของพระเพทราชา (พ.ศ.2225-2240) ศพของท่านถูกนำไปฝังไว้ใกล้กันกับพี่ชายของท่านคือ พระยาไชยา (มุสตาฟา) ที่สุสานหมู่บ้านสงขลา ไชยา

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น พระยาจุฬาราชมนตรี ว่าที่กรมท่าขวา และเป็นหัวหน้าฝ่ายชนมุสลิมได้แก่ "ท่านแก้ว" เป็นบุตรของพระยาศรีนรินทร์ เป็นหลานปู่ของท่านเจกสะกิด และเป็นหลานตาของท่านเจกอะหมัด เจ้าพระยามวรราชนายนั่นเอง พระยาจุฬาราชมนตรี (แก้ว) นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 2 ของกรุงศรีอยุธยา ในสายสกุล

ของท่านเจกอะหมัด ซึ่งเป็นมุสลิมในภายหลัง พระยาจุฬาราชมนตรี (แก้ว) ได้ดำรงตำแหน่งพระยาจุฬาราชมนตรีต่อมาหลายสมัย จนมาถึงแก่อสัญกรรมลงในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ท่านไม่มีบุตรธิดาสืบสกุลเลย

ในแผ่นดินพระเพทราชา (พ.ศ.2225-2240) พระยานครศรีธรรมราช คือ พระยารามเดโช ซึ่งเป็นชาวมุสลิมและเป็นทหารเอกของพระนารายณ์มหาราชมาก่อน เป็นสหายสนิทกับพระยาราชบังสัน (หะซัน) เพราะเคยร่วมรบทัพจับศึกร่วมเป็นร่วมตายมาด้วยกัน และยังเป็นสหายสนิทกับพระยาอมราช (สังข์) เจ้าเมืองนครราชสีมา และมีความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเป็นอย่างมาก เมื่อพระเพทราชา คือเจ้าพระยา กลาโหมศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นสหายศึกร่วมกันมา มีฐานะใกล้เคียงกัน มาทำการปราบดาภิเษก สมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งกำลังประชวรอยู่ จนเกิดความโศกเศร้าถึงแก่สวรรคตและสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ ทั้งพระยาอมราช (สังข์) เจ้าเมืองนครราชสีมา และพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช จึงต่างประกาศแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา พระเพทราชาจึงให้ทัพหลวงไปปราบเมืองนครราชสีมาได้สำเร็จ พระยาอมราช (สังข์) หนีไปเมืองนครศรีธรรมราช พระเพทราชาจึงได้โปรดให้ทัพหลวงจากกรุงศรีอยุธยา มีพระยาสุรสงครามเป็นแม่ทัพหลวง พระยาราชบังสัน (หะซัน) เป็นแม่ทัพเรือ พระยาสีหราชเดโชชัย (ยะหิป) บุตรชายพระยาราชบังสัน (หะซัน) เป็นทัพหน้า กองทัพกรุงศรีอยุธยาไปล้อมเมืองนครศรีธรรมราชอยู่เป็นระยะเวลายาวนานเกือบสามปี ก็ไม่อาจตีเมืองนครศรีธรรมราชได้ ทั้งนี้เพราะเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคือ พระยารามเดโช เคยเป็นขุนพลของกรุงศรีอยุธยา จึงมีความสามารถในการรบกับทัพของกรุงศรีอยุธยาได้ไม่ยากนัก เพราะรู้ชั้นเชิงการรบของกองทัพกรุงศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป เสบียงอาหารในเมืองก็ร่อยหรอลงไปทุกที พระยารามเดโช ซึ่งเคยเป็นสหายศึกร่วมกันมากับพระยาราชบังสัน (หะซัน) จึงได้เขียนจดหมายขอเรือรบจากพระยาราชบังสัน (หะซัน) 1 ลำ เพื่อแล่นเรือหนีออกจากเมืองและสัญญาว่า จะไม่กลับมาก่อความยุ่งยากให้อีก ในจดหมายนั้นได้บอกว่าตนเองไม่อาจจะยอมรับพระเพทราชา ซึ่งทรยศต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ พระยาราชบังสัน (หะซัน) ได้รับจดหมายจากพระยารามเดโชแล้วพิจารณาเห็นว่า กองทัพกรุงศรีอยุธยาก็ได้ทำสงครามกับเมืองนครศรีธรรมราชมาร่วมสามปีแล้ว สิ้นเปลืองไพร่พลและเงินทองเป็นอันมาก ประกอบกับเห็นใจในความภักดีของพระยารามเดโช



ที่มีต่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และการที่จะปล่อกษพระยาราชเดโชให้หนีออกนอกประเทศไทย ก็คงจะไม่ทำให้บ้านเมืองเดือดร้อนแต่ประการใด จึงจัดเรือไว้ให้ 1 ลำ ตามที่พระยาเดโชขอมมา พระยารามเดโชจึงตีวงล้อมออกไปได้ แล่นเรือหนีไปเข้าใจว่าไปทางอินโดเนเซีย กองทัพกรุงศรีอยุธยาก็เข้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ นับว่าพระยาราชบังสัน (หะซัน) ตัดสินใจทำไปเช่นนั้น ก็เพื่อที่จะต้องการให้สงครามได้ยุติลง ใคร่พลทั้งสองฝ่ายจะได้ไม่ได้ล้มตายมากขึ้นไปอีก และประชาชนพลเมืองจะได้กลับไปทำมาหากินโดยปกติสุขต่อไป แต่ความทราบถึงพระเพทราชาทรงกริ้วมาก หากว่าพระยาราชบังสัน (หะซัน) เอาใจออกห่างไปช่วยกบฏ ซึ่งความจริงพระเพทราชานั้นเป็นกบฏมาก่อน แต่พระยารามเดโชเป็นเพียงแข็งเมืองเท่านั้น มิได้เป็นกบฏชิงราชบัลลังก์กรุงศรีอยุธยาแต่ประการใด พระเพทราชาจึงโปรดเกล้าให้ประหารชีวิตพระยาราชบังสัน (หะซัน) เสียที่นครศรีธรรมราชนั่นเอง ศพของท่านเข้าใจว่าจะถูกนำไปฝังไว้ ณ สุสานหัวเขาแดง เคียงข้างศพท่านสุลต่านสุลัยมาน ซึ่งปัจจุบันยังปรากฏหลุมศพไม่ปรากฏนาม ฝังอยู่ใกล้เคียงกับหลุมศพท่านสุลต่านสุลัยมาน

ท่านพระยาราชบังสัน (หะซัน) มีบุตรชายคือ พระยาสีหราชเดโชชัย (ยะทิป) ฤกษ์ลักษณา (บุญยัง) ท่านผู้หญิงน้อม ซึ่งเป็นภรรยาของเจ้าพระยาโกษาเหล็ก และฤกษ์ลักษณา (บุญยัง) คือบิดาของเจ้าพระยาจักรีศรีอองครักษ์ (หมุด) ในสมัยกรุงธนบุรีนั่นเอง

ฤกษ์ลักษณา (บุญยัง) ถวายตัวเข้ารับราชการในสมัยพระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ. 2249-2275) และได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการมีความดีความชอบมาก จึงได้รับพระราชทานนางห้ามในราชสำนักชื่อ "หม่อมดาว" เป็นภรรยา และมีบุตรชายเท่าที่ทราบ 1 ท่านคือ "ท่านหมุด" ซึ่งต่อมาได้ถวายตัวเข้ารับราชการในสมัยพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. 2301-2310) ในตำแหน่งมหาดเล็ก มีบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงศักดิ์นายเวร" หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า "หลวงนายศักดิ์"

เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า "ลักษณา" นั้น ความจริงไม่ใช่ภาษาไทย หรือภาษาบาลี ดังที่คนบางคนเข้าใจว่า เป็นชื่อพระลักษมณ์ในวรรณคดี เรื่องรามเกียรติ์ แต่ความจริงคำว่า "ลักษณา" เป็นภาษามาเลเซีย หรืออินโดเนเซีย แปลว่า "นายพลเรือ"

(Admiral) เป็นที่น่าสังเกตอีกว่า ตำแหน่ง "ลักขณา" นี้ ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์นั้น แต่งตั้งเฉพาะมุสลิมเท่านั้นที่มีราชทินนามว่า "ลักขณา" จนถึงรัชกาลที่ 6

ในสมัยของพระเจ้าอู่หัวบรมโกศนี้ พระยาจุฬาราชมนตรีคือ พระยาจุฬาราชมนตรี (สน) เป็นบุตรของเจ้าพระยาศรีไสยหาญณรงค์ (ยี) พี่ชายของพระยาจุฬาราชมนตรี (แก้ว) นั่นเอง พระยาจุฬาราชมนตรี (สน) เข้ารับราชการในตอนต้นรัชสมัยพระเจ้าอู่หัวบรมโกศ เป็นหลวงศรียศในกรมท่าขวาและได้รับเลื่อนเป็นพระยาจุฬาราชมนตรี ว่าที่กรมขวา เมื่อพระยาจุฬาราชมนตรี (แก้ว) ถึงแก่อสัญกรรม พระยาจุฬาราชมนตรี (สน) นั้นนับเป็นพระยาจุฬาราชมนตรีคนที่ 3 ของกรุงศรีอยุธยา

ส่วนท่านเตาฟัด บุตรพระยาไชยา (มุสตาฟา) นั้น เมื่อกลับไปทำราชการกับบิดาที่ไชยา มีบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงคชสวัสดิ์ราชบังสัน" คงจะมีหน้าที่ทางทหารเรือของเมืองไชยาเมื่อบิดาคือพระยาไชยา (มุสตาฟา) ถึงแก่อสัญกรรมแล้วเมื่อ พ.ศ. 2235 ท่านเตาฟัด คือ หลวงคชสวัสดิ์ราชบังสันก็ได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาไชยาแทนบิดา มีราชทินนามว่า "พระยาพิชิตกัคคีศรีพิชัยสงคราม" แต่ชาวบ้านนิยมเรียกท่านว่า พระยาชยาตาไฟ คงเพี้ยนมาจากคำว่า "เตาฟัด" นั่นเอง พระยาไชยา (เตาฟัด) ปกครองเมืองไชยาด้วยความเข้มแข็งเด็ดขาดมาก เป็นที่เคารพยำเกรงของชาวเมืองโดยทั่วไป

ในรัชสมัยของพระพุทธเจ้าเสือหรือขุนหลวงสรศักดิ์ (พ.ศ. 2240-2249) ได้โปรดเกล้าให้ท่านตะตา บุตรพระยาพัทลุง (ยูเข็น) เป็นพระยาราชบังสัน ว่าที่แม่ทัพเรือซึ่งว่างลงตั้งแต่สมัยพระเพทราชา เมื่อพระยาราชบังสัน (หะซัน) ต้องพระราชอาญาพระยาราชบังสัน (ตะตา) นี้ได้ดำรงตำแหน่งอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาเมื่อบิดาคือ พระยาพัทลุง (ยูเข็น) ถึงแก่อสัญกรรม พระยาราชบังสัน (ตะตา) ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นพระยาพัทลุงแทนบิดา และมีราชทินนามว่า "พระยาแก้วโกรพพิชัย (ตะตา)" เมื่อราว พ.ศ. 2236 ในปลายรัชสมัยพระเพทราชา และได้ปกครองเมืองพัทลุงต่อมาจนเกิดถึงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงรัชกาลพระเจ้าเอกทัศ พระยาพัทลุง (ตะตา) จึงได้ถึงแก่อสัญกรรม พระกัคคีเสนา ซึ่งเป็นน้องชายและเป็นเจ้าเมืองตะกั่วป่าอยู่ จึงได้รับแต่งตั้งให้

เป็นพระยาพิทลุงแทนพี่ชาย ท่านพระยาพิทลุง (ภักดีเสนา) นี้ ตอนเกิดสงครามพม่ายกมาล้อมกรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ.2310 ท่านได้ถูกเรียกตัวให้เข้ามาช่วยราชการสงครามในกรุงศรีอยุธยา และท่านพระยาพิทลุง (ภักดีเสนา) ได้เสียชีวิตในสมรภูมิตั้งนั้น ก่อนกรุงแตกเพียงเล็กน้อย นับว่าท่านเป็นวีรบุรุษคนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ที่ได้เสียสละชีวิตเพื่อป้องกันประเทศชาติ นับเป็นที่น่าภาคภูมิใจของมุสลิมโดยทั่วไป

ในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา หลังจากพระยาจุฬาราชมนตรี (เสน) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว พระยาจุฬาราชมนตรีคนต่อไปคือ "ท่านเซน" เป็นบุตรของเจ้าพระยาเพชรพิไชย (ใจ) กับคุณหญิงแจ่ง เจ้าพระยาเพชรพิไชย (ใจ) นี้เป็นสายอะหมัดจุฬาเป็นหลานของท่านแจกอะหมัด ได้เปลี่ยนไปนับถือศาสนาพุทธเมื่อคราวโดยเสด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นสมโภชพระพุทธบาท พระยาจุฬาราชมนตรี (เซน) นี้ว่าที่กรมท่ากลาง และควบคุมกองอาสาจาม (มุสลิม) ด้วย ได้รับพระเกียรติยศเสมอเจ้าพระยาพระคลัง แต่มิได้ตั้งให้เป็นเจ้าพระยาเท่านั้น พระยาจุฬาราชมนตรี (เซน) นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 4 ของกรุงศรีอยุธยา และมีบุตรคนหนึ่งกับคุณหญิงก้อนทองชื่อ "ก้อนแก้ว" ซึ่งต่อมาในสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระยาจุฬาราชมนตรีสืบต่อแทนบิดา

บทบาทของมุสลิมในสมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยกรุงธนบุรี เมื่อกรุงแตก พ.ศ.2310 นั้น หลวงนายศักดิ์ (หมุด) ได้เป็นมหาดเล็กอยู่ในราชสำนัก ได้รับบัญชาให้ไปเก็บเงินค่าส่วยสาอากรจากเมืองภาคตะวันออก ท่านได้ไปเก็บเงินค่าส่วยสาอากรจากเมืองจันทบุรี ซึ่งเป็นเมืองชั้นหนึ่งในภาคตะวันออก เก็บเงินได้จำนวน 300 ชั่ง (24,000.-บาท) ยังไม่ทันได้เดินทางกลับเข้ากรุง ก็ได้ทราบข่าวว่ากรุงแตกเสียแก่พม่าเข้าศึกแล้ว พระยาจันทบุรีจะขอเงินคืน แต่หลวงนายศักดิ์ไม่ยอมคืนให้ จะขอเก็บรักษาไว้ก่อน ยังไม่เป็นที่ตกลงกัน หลวงนายศักดิ์จึงนำเงินจำนวนดังกล่าวไปฝังไว้ที่วัดจันทร์ แล้วตกค่าลง หลวงนายศักดิ์ก็ได้ให้จันทบุรีเหี้ยมทำเป็นโทะเข้ามาปล้นและแจ้งแก่พระยาจันทบุรีว่า เงินถูกโจรจันทบุรีปล้นไปหมดแล้ว พระยาจันทบุรีก็ไม่เชื่อ จึงสั่งจับหลวงนายศักดิ์ หลวงนายศักดิ์ก็ได้ต่อสู้ป้องกันตัวเอง ตั้งใจจะต่อสู้กันแต่ยังไม่ทันได้ลง

เมื่อ กองทัพพระเจ้าตากสินก็เดินทางไปถึงจันทบุรี แต่พระยาจันทบุรีไม่ยอมให้พระเจ้าตากเข้าเมือง และตนเองก็ไม่ยอมออกไปหาพระเจ้าตากด้วย และพยายามจะต่อสู้ป้องกันเมืองจันทบุรี หลวงนายศักดิ์ได้หลบหนีออกมาหาพระเจ้าตากด้วยเป็นผู้ที่คุ้นเคยกันมาก่อนตั้งแต่เยาว์วัย และได้พาเงินตัวเหี้ย 500 คน พร้อมด้วยเงินค่าส่วนสาอากร 300 ชั่ง (24,000 บาท) มามอบให้แก่พระเจ้าตาก และร่วมมือตีเมืองจันทบุรีได้โดยง่าย พระเจ้าตากจึงโปรดให้ตั้งมั่นอยู่ที่จันทบุรีชั่วคราวระยะหนึ่ง เมื่อรวบรวมกำลังรบและได้ทำการต่อเรือเพื่อสร้างเป็นกองเรือขึ้นที่เมืองจันทบุรี โดยใช้จ่ายเงินค่าส่วนสาอากรที่หลวงนายศักดิ์มอบให้เป็นทุนสำคัญ ประกอบกับหลวงนายศักดิ์ (หมุด) เป็นผู้มีความชำนาญในการเดินเรือและการต่อเรือก็ได้จัดสร้างกองเรือขึ้นได้ในระยะเวลาอันสั้น และสามารถยกกองเรือจำนวนหลายสิบลำชนไพร่พลและยุทธภัณฑ์ อาหาร ออกเดินทางเข้ามาทางแม่น้ำเจ้าพระยา บุกเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ขับไล่พม่าที่ตั้งกองควบคุมอยู่แตกพ่ายไปภายในระยะเวลาเพียง 5 เดือน หลังจากเสียกรุง การกอบกู้เอกราชของพระเจ้าตาก ก็ได้รับบรรลุผลสำเร็จในระยะเวลาอันรวดเร็ว ทั้งนี้ก็ด้วยความร่วมมืออย่างแข็งขันของหลวงนายศักดิ์ ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการช่วยพระเจ้าตากในการเผด็จศึก จึงนับได้ว่ามุสลิมได้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการกู้ชาติบ้านเมืองครั้งนี้ด้วย

ในตอนต้นรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรี (พ.ศ. 2310-2325) พระยาพัทลุง (ขุน) บุตรพระยาพัทลุง (ตะตา) ได้เข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี และทางด้านเมืองพัทลุง ก็ได้มีพระยาพัทลุง (เผือก) น้องชายของท่านเป็นพระยาพัทลุงแทน

สายพระยาพัทลุง (ขุน) นี้ มีพี่น้อง 4 คน คือ ขุน, เผือก, เมือง, อิน ท่านเมืองและท่านอินนั้น ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระยาจนะ ครองเมืองจนะ มีราชทินนามว่า "พระยามหาอานภาพ"

พระยาพัทลุง (ขุน) นี้ เป็นคนพูดจาเด็ดขาด พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงตั้งสมณนามให้ว่า "คางเหล็ก" และท่านคูนเป็นบิดา พระยาพัทลุง (ทองขาว) ซึ่งเป็นพระยาพัทลุงในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเป็นต้นสกุลของสกุล ณ พัทลุง, สุนทรากิริมย์ ณ พัทลุง และ ชัมพานนท์



ส่วนพระยาหัทธอง (เผือก) นั้น เป็นต้นสกุล วัลลิโกดม, เศวตครุर्मัต และ
ศรัคานนท์

พระยาจนะ (เมือง) และพระยาจนะ (อิน) หรือราชทินนามเต็มว่า
"พระยามหาอนุภาพ" เป็นต้นสกุล "ศิริธร"

บรรดาสายสกุลต่าง ๆ ดังกล่าวถือว่าเป็นสายสกุลสุลต่านสุลัยมาน ถือเป็นสาย
สกุลของมุสลิมสุนี่ทุกสกุล แม้ปัจจุบันผู้ใช้นามสกุลเหล่านี้ จะนับถือศาสนาพุทธไปเป็น
ส่วนมากแล้วก็ตาม ส่วนที่ยังคงนับถือศาสนาอิสลามอยู่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดพัทลุง
จังหวัดสงขลา ก็ยังมีอยู่อีกมากมาย และยังมีสาขาสกุลแยกออกไปอีกมากมายคาทิเช่น
เถียรตรง, หวันมุดา, มุดาอุเสิน, คชสวัสดิ์, เซาวนะกะวี, เทพเสนา, ชนะพันธุ,
เสนาทิพย์, คงสมัย, เศวตกุล, สิงหนล, พลสังข์, ริงมี, พรหมปลัด, ชัยชนะ, พลาย
แก้ว, ขุนจาเริญ, รองเคช, เพชรกาล, สุจริพันธ์, สุพรรณชนะบุรี, มุณโยดม,
เนาวเกตุ, มิตรภู, มุณยกักดี, สพลสมัย เป็นต้น สกุลเหล่านี้หลายสกุลยังคงเป็นมุสลิมที่
เคร่งครัดอยู่จนทุกวันนี้ และกระจายไปอยู่หลายจังหวัดในภาคใต้ ภาคกลาง และกรุงเทพฯ
มหานคร

พระยาหัทธอง (ขุน) ซึ่งเข้ามารับราชการในกรุงธนบุรี และต่อเนืองมาจนถึง
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ท่านมีบุตรธิดาหลายท่านด้วยกันมี
ธิดาคนหนึ่งชื่อ "กลั่น" ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นพระสนมในพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีโอรสพระองค์หนึ่ง มีพระนามว่า "พระองค์เจ้าสุทัศน์" พระ
นามทรงกรมคือ "กรมหมื่นไกรสรวิจิต" ซึ่งเป็นต้นราชสกุล "สุทัศน์ ณ อมุธยา" จึงนับได้
ว่าราชสกุล "สุทัศน์ ณ อมุธยา" นี้ก็เป็นราชสกุลสัมพันธ์กับสายสกุลสุลต่านสุลัยมาน ซึ่งเป็น
สายสกุลมุสลิมสุนี่อย่างใกล้ชิดทีเดียว ส่วนบุตรชายของพระยาหัทธอง (ขุน) อีกท่านชื่อ
"ทองขาว" ได้เป็นพระยาหัทธองในตอนปลายสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกมหาราช ได้สมรสกับคุณหญิง "ปล้อง" ธิดาพระยาราชวังสัน (หวัง) ผู้เป็นบุตรของ
เจ้าพระยาจักรีศรีอริวงค์ (หมุด)

ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชนั้น จุฬาราชมนตรีคนแรกคือ พระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) เป็นบุตรของพระยาจุฬาราชมนตรี (เช่น) ท่านผู้นี้ได้รับราชการมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าเอกทัศ และเมื่อกรุงแตก ท่านได้หลบหนีออกนอกเมืองได้ และได้เข้ารับราชการกับพระเจ้ากรุงธนบุรี มีบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงศรีนรินทร์" ต่อมาเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นพระยาจุฬาราชมนตรี และได้รับพระราชทานที่ดินร้างศาสนสถานของอิสลามนิกายชีอะห์ เรียกว่า "กุฎีเจ้าเซ็น" ขึ้นที่พระราชวังเดิมฝั่งธนบุรี มีชื่อว่า "กุฎีหลวง" พระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) ได้สมรสกับคุณหญิงเสม เป็นมุสลิมสุนี ธิดาของท่านน้อย บุตรพระราชวังสัน (หวัง) นับได้ว่าท่านเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 5 ของประเทศไทย

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในระยะแรกของกรุงธนบุรีนั้น ชาวมุสลิมชีอะห์ ไม่มีศาสนสถานของตนเอง การทำพิธีมะหะร่าก็ไปทำที่มัสยิดต้นสน (กุฎีใหญ่) อยู่ประมาณสามปี ต่อมาเมื่อได้รับพระราชทานที่ดินสร้างกุฎีหลวงขึ้นแล้ว จึงย้ายไปทำพิธีมะหะร่าและประกอบศาสนกิจ ณ สถานที่ใหม่นี้ ตลอดบ้านเรือนของชาวชีอะห์ ซึ่งส่วนมากเป็นแพจอดอยู่แถวปากคลองบางกอกใหญ่ ก็ได้ย้ายไปตั้งหลักแหล่งใหม่ที่แถวหน้ากุฎีหลวงด้วย

พระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) มีหน้าที่เป็นกรมท่าขวาและความคุมชาวมุสลิมโดยทั่วไปแล้ว ท่านยังต้องมีหน้าที่ในทางการทหารด้วยในฐานะแม่ทัพ ได้เคยควบคุมทัพไปปราบอริราชศัตรูทางภาคเหนือหลายครั้ง ท่านเป็นผู้มีความชำนาญในการใช้ทวนบนหลังม้าเป็นอย่างดี บรรดาลูกหลานของท่านต่างรู้สึกภาคภูมิใจในเกียรติประวัติของท่านเป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่ออายุได้ 82 ปี ศพของท่านฝังไว้ ณ สุสานมัสยิดต้นสน (กุฎีใหญ่) ปากคลองบางกอกใหญ่ ท่านมีธิดาคนหนึ่งชื่อ "หงษ์" ได้ถวายตัวเป็นเจ้าจอมในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่ไม่ปรากฏว่ามีโอรสและธิดา

สำหรับทางด้านเจ้าพระยาจักรี (หมุด) ซึ่งรับราชการในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งแต่เริ่มกู้เอกราชเป็นต้นมา เจ้าพระยาจักรี (หมุด) เป็นผู้มีอายุสูงกว่าพระเจ้ากรุงธนบุรี ในขั้นต้นท่านเป็นพระยายมราช ว่าที่แม่ทัพเรือ ได้ยกกองเรือไปตีนครศรีธรรมราช ท่านได้เดินทางไปเมืองไชยา ซึ่งมีพระยาไชยา (บุญชู) บุตรพระยาไชยา (เตาพิศ) เป็น

เจ้าเมืองอยู่ ซึ่งก็นับเป็นญาติสนิทของเจ้าพระยาจักรีด้วยเหมือนกัน ขณะที่ท่านเดินทางออกจากกรุงธนบุรี ท่านได้เอาอาหารไปเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ท่านได้รับความร่วมมือจากพระยาไชยา (บุญชู) เป็นอย่างยิ่ง ได้เป็นกำลังในการต่อเรือรบที่ท่าชนะ และได้เกณฑ์ผู้คนผู้ชำนาญการเดินเรือจากไชยา พร้อมทั้งนายและพลทหารจากไชยาเป็นส่วนมาก ออกเดินทางไปทางทะเลไปตีเมืองนครศรีธรรมราชได้โดยง่าย กำลังทหารที่ใช้ในการรบครั้งนี้ ใช้กำลังทหารของไชยาเป็นส่วนใหญ่ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงโปรดเกล้าให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "เจ้าพระยาจักรีศรีอโศก" ว่าที่สมุหนายก ซึ่งมีอยู่ตำแหน่งเดียว ว่าราชการทั่วภาคเหนือ ภาคใต้ ทหาราชอาณาจักร ซึ่งก็มีฐานะเทียบเท่า นายกรัฐมนตรีในปัจจุบัน นับได้ว่าเจ้าพระยาจักรี (หมุด) เป็นผู้มียุทธศาสตร์สูงสุดในบรรดาวงญาติสายสกุลสุลต่านสุลัยมาน หรืออาจจะพูดว่าเป็นมุสลิมคนเดียวในประวัติศาสตร์ไทยที่ได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดของประเทศไทย ท่านได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. 2314 ศพของท่านได้ฝังไว้ ณ มัสยิดต้นสน ปากคลองบางกอกใหญ่ ในวันอาทิตย์ที่ ๕ เดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จมาเป็นองค์ประธานในพิธีด้วยพระองค์เอง

ความดีความชอบของเจ้าพระยาจักรี (หมุด) นั้น ยังมีอีกมากมาย อาทิ การเดินทางไปจับเจ้าพระยามนระ จักรเยนทร์ (สามีท้าวเทพกระษัตรี) จากเมืองปัตตานี มาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่เป็นที่น่าประหลาดใจ ทำไมบันทึกของประวัติศาสตร์ไทยในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งเจ้าพระยาจักรี (หมุด) ก็ได้ร่วมเป็นร่วมตายร่วมกู้ชาติบ้านเมืองมาแต่ต้น ตั้งแต่เริ่มต่อเรือที่เมืองจันทบุรี คุมกองเรือเข้าตีกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับพระเจ้ากรุงธนบุรีมาตลอด แต่บันทึกในประวัติศาสตร์ชาติไทยมีกล่าวถึงท่านและบทบาทของท่านไว้น้อยเหลือเกิน หรืออาจเป็นเพราะว่าท่านเป็นแขกเทศ ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากสายสุลต่านสุลัยมาน ผู้เคยแข็งเมืองต่อกรุงศรีอยุธยาก็เป็นได้

ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีนี้ ข้าราชการมุสลิมมีอยู่หลายท่านด้วยกัน หลังจากเจ้าพระยาจักรี (หมุด) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว พระยายมราช (ทองด้วง) ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้ดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาจักรีแทน ต่อมา บุตรของเจ้าพระยาจักรี (หมุด) คือ พระยาราชบังสัน (จ้อย) ก็ได้รับแต่งตั้งเป็น พระยายมราชเกษมราธิบดี และ

บุตรของเจ้าพระยามรราช (จ้อย) ชื่อ "แม้น" ก็ได้แต่งตั้งให้เป็น พระยามรราชบังสัน (แม้น) ว่าที่แม่ทัพเรือต่อมา

สำหรับพระยามรราช (จ้อย) นี้ ในตอนปลายสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์มีพระจริตคิดปกติ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2322 ได้มีกบฏมหาดาเกิดขึ้น คบคิดที่จะทำการเปลี่ยนแผ่นดิน โดยการปราบดาภิเษกในขณะที่เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) เดินทางไปตีเมืองเขมร การทำกบฏของมหาดาไม่สำเร็จ ความทราบถึงพระกรรณเสียก่อน จึงโปรดเกล้าฯ ให้จับกุมผู้คบคิดทำการกบฏได้ทั้งหมด ชำระความแล้วให้ความเป็นจริง จึงรับสั่งให้ประหารชีวิตเสียทั้งหมด แต่โดยที่พวกกบฏได้แต่งตั้งข้าราชการไว้จนครบทุกตำแหน่ง ซาคแต่ตำแหน่ง "พระยามรราช" เท่านั้น ที่พวกกบฏมิได้ตั้งไว้ พระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระประสงค์ที่จะให้ประหารชีวิตให้ได้ครบทุกตำแหน่ง จึงรับสั่งให้คุมตัวพระยามรราช (จ้อย) ไปพร้อมกับพวกกบฏ และประหารชีวิตเสีย ทั้ง ๆ ที่พระยามรราช (จ้อย) มิได้มีความคิดแต่ประการใด ทั้งนี้เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเสียสติไปแล้วนั่นเอง บ้านเมืองในขณะนั้นจึงตกอยู่ในสภาพจลาจลุ่นวายกันไปหมด จนกระทั่งเจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) ยกทัพกลับจากเมืองเขมร เมื่อประมาณ พ.ศ. 2325 จึงได้ทำการปราบดาภิเษกและสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น และย้ายเมืองหลวงจากพระราชวังเดิมฝั่งธนบุรีข้ามฟากมาอยู่ฝั่งพระนคร

บทบาทของมุสลิมในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้น พระชลบุรี (หวัง) บุตรเจ้าพระยาจักรี (หมุด) และเป็นน้องชายของพระยามรราช (จ้อย) เป็นเจ้าเมืองชลบุรีอยู่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้กลับเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ ทรงโปรดแต่งตั้งให้เป็น "พระยาราชวังสัน (หวัง)" ดำรงตำแหน่งควบคุมการพาณิชย์นาวีของพระองค์ ทั้งนี้ในสมัยนั้น พระยาราชวังสัน (แม้น) บุตรพระยามรราช (จ้อย) ดำรงตำแหน่งแม่ทัพเรืออยู่ก่อนแล้ว พระองค์จึงได้ทรงโปรดให้พระยาราชวังสัน (หวัง) เป็นนายกองเรือพาณิชย์นาวี ทำหน้าที่ทางการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นธรรมเนียมมาแต่สมัยกรุงสุโขทัยแล้วว่า การค้าทางทะเลกับต่างประเทศนั้นเป็นกิจการของพระเจ้าแผ่นดินแต่ผู้เดียว

พระยาราชวังสัน (หวัง) นี้ ท่านมีภรรยาหลายท่านด้วยกัน ภรรยาท่านหนึ่ง เป็นมุสลิมอยู่ในกรุงเทพฯ แถวคลองบางกอกใหญ่ มีบุตรคือ ท่านหมุด ท่านเกตุ ซึ่งเป็นต้นสกุล ชลายนเดชะ เพ้ามะหะหมัด สุเทพากร บุตรอีกท่านหนึ่งชื่อท่านนัยย ท่านน้อยมีธิดาชื่อ "คุณเสมอ" ต่อมาได้เป็นคุณหญิงเสมอ ภรรยาของพระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว อะหมัดจุฬา) ส่วนภรรยาของพระยาราชวังสัน (หวัง) อีกท่านหนึ่งชื่อ "คุณหญิงชู" เป็นกุลสตรีชาวสวนบาง เชือกหนัง มีธิดาหลายคนด้วยกันเช่น คุณหญิงสรวราช หรือ พระนมรอด พระชนนีเพ็ง ภรรยาของพระยานนทบุรีศรีมหาอุททยาน (บุญจัน) คุณหญิงปล้อง ภรรยาของพระยาพัทลุง (ทองขาว) พระชนนีเพ็งนี้มีธิดาคนหนึ่งชื่อ "คุณเรียม" ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 2 ก่อนจะขึ้นเสวยราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และต่อมาได้มีพระโอรสพระองค์หนึ่งชื่อ "พระองค์เจ้าทับ" ซึ่งมีพระนามทรงกรมว่า "กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์" ซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชย์เป็น "พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว" เจ้าจอมมารดาเรียมจึงได้รับการสถาปนาเป็น สมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนี ส่วนพระชนนีคือ คุณหญิงเพ็ง ก็ได้รับสถาปนาเป็น "พระชนนีเพ็ง" ส่วนพระชนนีคือ "คุณหญิงเพ็ง" ส่วนพระยานนทบุรีศรีมหาอุททยาน (บุญจัน) ได้ถึงแก่อสัญกรรมไปก่อนที่จะได้เห็นหลานตาขึ้นครองราชย์ ส่วนบุตรหลานของพระยาราชวังสัน (หวัง) ขณะที่เป็นพระชลบุรีนั้น ปรากฏว่าท่านได้มีภรรยาที่ชลบุรี และมีบุตรหลานเป็นเจ้าเมืองชลบุรีต่อเนื่องกันมาอีกหลายสมัย จนกระทั่งถึงสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานนามสกุล "สมุทรานนท์" เป็นชื่อสกุล ส่วนใหญ่ในปัจจุบันท่านเหล่านี้พำนักอยู่ในจังหวัดชลบุรี และมีบางครอบครัวมารับราชการในกรุงเทพฯ และมีบ้านเรือนอยู่ในกรุงเทพฯ อยู่บ้าง

ส่วนคุณหญิงปล้อง ธิดาพระยาราชวังสัน (หวัง) ซึ่งได้สมรสกับพระยาพัทลุง (ทองขาว) มีธิดาคนหนึ่งชื่อ "ผ่อง" ได้สมรสกับพระอักษรสัมบัติ หรือพระยาเทพเพชรรัตน ในต่อมามีบุตรคนหนึ่งชื่อ "ผ่อง" ได้เป็นเจ้าจอมในรัชกาลที่ 3 (ซึ่งมีศักดิ์เป็นญาติกันนั่นเอง) มีพระโอรสองค์หนึ่งชื่อ "พระองค์เจ้าศิริวงศ์" ซึ่งต่อมามีพระนามทรงกรมว่า "กรมหมื่นมณฑยาพิทักษ์" เป็นต้นราชสกุล "ศิริวงศ์ ณ อยุธยา" กรมหมื่นมณฑยาพิทักษ์ เป็นพระชนกของ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี (พระองค์เจ้ารำเพยภมราภิรมย์) พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 4 และเป็นพระบรมราชชนนีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 พระธิดาอีกองค์หนึ่งของกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ ทรงพระนามว่า "พระองค์เจ้าหญิงพรณราย" ซึ่งก็ได้เป็นพระชายาอีกองค์หนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และเป็นพระชนนีของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ดันราชสกุล "จิตรพงษ์ ณ อยุธยา"

ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องดังกล่าวข้างต้น เป็นผลให้สายสกุลของเจ้าพระยาจักรี (หมุด) ทางสายสาขาทหารราชวังสัน (หวัง) พระยายมราช (จ้อย) และพระยาพัทลุง (ทองขาว) ดังกล่าวแล้วในตอนต้น รวมไปถึงสายสกุล "ศิริสัมพันธ์" ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับพระราชวังสัน (หวัง) คือธิดาของท่านคนหนึ่งชื่อ "คุณสาต" ได้สมรสกับท่านเนียม จากสายสกุล "ศิริสัมพันธ์" มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อ "ม่วง" ซึ่งต่อมาก็ได้เป็นพระยานนทบุรีศรีมหาอุททยาน สายสกุลนี้ถือเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ 3 นอกจากสายสกุลโดยตรงของพระยาราชวังสัน (หวัง) ดังกล่าวมาแล้ว ก็เป็นสายสกุลซึ่งสืบเชื้อสาย พระยายมราช (จ้อย) พระยาราชวังสัน (แก่น) พระยาราชวังสัน (จิม) ในสมัยรัชกาลที่ 1 และพระยาราชวังสัน (บัว) พระยาราชวังสัน (แก่น) พระยาราชวังสัน (จิม) ในสมัยรัชกาลที่ 1 และพระยาราชวังสัน (บัว) พระยาราชวังสัน (นก) ในสมัยรัชกาลที่ 2-3 ซึ่งมีสายสกุล บัว หลวง, บัวเลิศ, นาคอะคร้าว, มานะจิตต์, โยธาสุมพร, สิทธิวิเศษ, แสงวณิชย์, ปรียากร, บางอ้อ ฯลฯ อีกหลายสกุล ทุกสกุลเหล่านี้ถือเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ 3 ทั้งสิ้น

เห็นที่น่าสนใจที่ว่า ตำแหน่งหน้าที่แม่ทัพเรือคือ "พระยาราชวังสัน" และ "พระยาราชวังสัน" ซึ่งควบคุมกองเรือพาณิชย์นาวีนัน นับแต่พระยาราชวังสัน (หะซัน) แม่ทัพเรือคนแรกของเมืองไทย ซึ่งได้รับการแต่งตั้งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-225) นั้น และหลังจากนั้น ต่อมาเกือบทุกรัชกาล จนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367-2394) และพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2394-2411) นั้น ตำแหน่งพระยาราชวังสันทุกท่านเป็นมุสลิมจากสายสกุลสุลต่านสุลัยมานตลอดมา จนมีผู้กล่าวว่า เป็นโชคดีของประเทศไทยที่เราได้มีแม่ทัพเรือตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นชาวมุสลิม สายสกุลสุลต่านสุลัยมาน จึงเป็นเหตุให้เราได้รักษาวัฒนธรรมของชาวมุสลิมไว้ได้จนทุกวันนี้ หากตำแหน่งแม่ทัพเรือเป็นฝรั่ง โดยเฉพาะชนชาติอังกฤษ เชื่อว่าวัฒนธรรมของเราคงรวมติดไปกับมาเลเซียแล้วอย่าง



แน่นอน ดังนั้น จึงนับได้ว่ามุสลิมทางสายสุลต่านสุลัยมานนี้ได้บำเพ็ญประโยชน์อย่างมหาศาลไว้ให้แก่แผ่นดินไทย และประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์

เห็นที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ศาสนาอิสลามนิกายสุนนีและนิกายชีอะห์ ในประเทศไทยนี้ก็ได้อยู่รวมกันมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยา นิกายสุนนีนั้นมีมาแต่เดิมในแผ่นดินสุวรรณภูมินี้มาก่อน ส่วนนิกายชีอะห์นั้น ได้เข้ามาพร้อมกับท่านเจกอะหมัดสมัยพระเจ้าทรงธรรมนั่นเอง แต่ทั้งสองนิกายนี้ต่างมีความสัมพันธ์กันยกย่องใกล้ชิด ต่างกับประเทศอื่น มีการแต่งงานระหว่างกันและกัน ผูกมิตรระหว่างกัน หรืออาจเป็นเพราะต่างเป็นข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวกันก็เป็นได้ มีอยู่มีสยิดหนึ่งคือ ที่มีสยิดต้นสน ปากคลองบางกอกใหญ่ ฟังถนบุรีนี้เองมีสุสานใช้ร่วมกันทั้งฝ่ายสุนนีและชีอะห์ โดยไม่มีการรังเกียจเคียดจันท์กันแต่อย่างใด ในสมัยต้นรัชกาลที่ 1 ก่อนที่พระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) ก็ยังได้สมรสกับคุณหญิงเสม หลานพระยาราชวังสัน (หวัง) ซึ่งเป็นมุสลิมนิกายสุนนี ดังนั้น มุสลิมสุนนีที่มีสยิดต้นสนกับชาวมุสลิมชีอะห์โดยทั่วไปจึงรักใคร่สนิทสนมกัน ห่วงทุกข์หวนอะไรก็เชื่อเชิญกัน เมื่อมีการเจ็บป่วยล้มตายก็ไปเยี่ยมเยียนซึ่งกันและกัน เมื่อพระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) ถึงแก่อสัญกรรมแล้ว น้องชายของท่านคือ พระยาจุฬาราชมนตรี (อากาศนีย์) ก็ได้เป็นจุฬาราชมนตรีต่อมา

ดังได้กล่าวมาในตอนต้นว่า "พระภักดีเสนา" บุตรหลวงทิพเทวา ซึ่งเป็นบุตรของพระยาพิทลุง (ชูชื่น) ซึ่งมาถึงแก่กรรมในกรุงศรีอยุธยา เมื่อมีศึกพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2310 และท่านได้ถึงแก่กรรมในสมรภูมิ พระภักดีเสนานี้ มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในกรุงศรีอยุธยา และมีลูกหลานอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก เมื่อกรุงแตกแล้ว บรรดาลูกหลานของท่านก็ได้อพยพไปอยู่ทางด้านกรุงธนบุรี แถบคลองบางกอกใหญ่ โดยมากท่านเหล่านี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาอัน เป็นเรือนแพนั้นเป็นส่วนมาก ซึ่งมักจะถูกชาวบ้านเรียกว่า "แขกแพ" ดังนั้น จึงล่องแพตามน้ำมาพำนักอยู่แถบริมคลองบางกอกใหญ่ ใกล้บริเวณพระราชวังเดิมกรุงธนบุรี มีเชื้อสายสกุลมากมายหลายสกุล อาทิเช่น คาราชชาติ, นาคสุวรรณ, แยมลักษณะเลิศ, วงศ์อาสา, ฤทธิชาติ, ท้วมประดม, สันตยาณ, ประภาสันต์, รชชชากี, หองคำวงศ์, สนิธินรากุล, อารอบิยะห์, ภูมาลี, หรีแสงเมฆ,

วงศ์หน่อน้อย ฯลฯ ปัจจุบันบุคคลในสกุลต่าง ๆ เหล่านี้ ยังคงเป็นมุสลิมที่เคร่งครัดและ
พำนักอยู่ในกรุงเทพมหานคร และส่วนมากประกอบอาชีพทางการค้า ธุรกิจ และมีบาง
ส่วนรับราชการมีตำแหน่งสูงหลายท่าน

สำหรับตำแหน่งจุฬาราชมนตรีคนถัดมาสมัยรัตนโกสินทร์นั้นคือ พระยาจุฬาราชมนตรี
ตรี (เถื่อน) เป็นบุตรของพระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) กับคุณหญิงอีกท่านหนึ่งซึ่งเป็น
ชาวพุทธ ท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (เถื่อน) นี้ มีประวัติศึกษามาก ท่านเป็นทั้งนักการทหาร
นักการทูต และนักการศาสนา ท่านได้แต่งตำรับตำราศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ไว้เป็น
จำนวนมาก ท่านได้จัดทำบันทึกจดหมายเหตุไว้เป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เป็น
ประโยชน์ต่อการศึกษาของอนุชน เมื่อตอนเยาว์วัยเมื่อกรุงแตก ท่านได้ถูกกวาดต้อนไปอยู่
พม่า เมื่ออายุเพียง 13-14 ขวบเท่านั้น ทางพม่าบังคับให้เชลยทุกคนเป็นทาสในเรือนไข
งานหนัก ท่านจึงต้องหนีไปบวชเป็นเณร และศึกษาวิชาคณาอาคมจนเก่งกาจมากจาก
อาจารย์ชาวเขมร เล่ากันว่าสามารถล่องหนหายตัวได้ และมีความคงกระพันชาตรี และ
ท่านได้เป็นพระยาจุฬาราชมนตรีคนต่อมาจากอาของท่าน

ส่วนมุสลิมสายสุนีในรัชกาลที่ 2 ก็มีพระยาราชวังสัน (แว่น) ว่าที่แม่ทัพเรือมา
แต่สมัยรัชกาลที่ 1 พร้อมกับอาของท่านคือ พระยาราชวังสัน (หวัง) เป็นผู้ควบคุมกอง
พาณิชยนาวีของพระเจ้าแผ่นดิน และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 3 ก็มีพระยาราชวังสัน (นก) และพระยาราชวังสัน (บัว) วังเป็นต้นสกุล มาณะ
จิตต์, บัวเลิศ, บัวหลวง, นาคอะคร้าว, ปรียากร, ศรีเดช และสกุลอื่น ๆ อีกหลายสกุล
เนื่องด้วยสกุลเหล่านี้สืบสกุลจากพระยามมราช (จ้อย) พี่ชายของพระยาราชวังสัน (หวัง)
จึงถือเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ 3 ทุกสกุลด้วยเช่นกัน

สำหรับในรัชกาลที่ 3 นี้ เมืองปัตตานีได้เกิดการแข็งเมืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ทาง
กรุงเทพฯ ก็ได้ยกทัพไปปราบได้สำเร็จ โดยมีพระยาราชวังสัน (บัว) เป็นแม่ทัพเรือ
ร่วมไปด้วย เช่นเดียวกับบิดาของท่านพระยาราชวังสัน (ฉิม) เคยเป็นแม่ทัพเรือไปปราบ
การแข็งเมืองของปัตตานีในสมัยรัชกาลที่ 1

จุฬาราชมนตรีคนที่ 4 กรุงรัตนโกสินทร์คือ พระยาจุฬาราชมนตรี (น้อย) เป็นบุตรพระยาจุฬาราชมนตรี (อากาศหิ) ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีในรัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3

สำหรับจุฬาราชมนตรีคนที่ 5 ของกรุงรัตนโกสินทร์คือ พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) เป็นบุตรของท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (เถื่อน) ท่านได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ต่อมาได้ย้ายมาอยู่กรมท่าขวา ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงราชเศรษฐี และได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระราชาเศรษฐีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 และต่อมาอีก 2 ปี ก็ได้รับเลื่อนเป็นพระยาจุฬาราชมนตรี แต่ยังมีได้ว่าที่พระยาจุฬาราชมนตรี พระยาจุฬาราชมนตรี (น้อย) ยังดำรงตำแหน่งอยู่ ต่อมาเมื่อพระยาจุฬาราชมนตรี (น้อย) ถึงแก่อสัญกรรมลง พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) จึงได้ว่าที่จุฬาราชมนตรีแทน และท่านยังได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้ว่าการคลังพิเศษ ในส่วนราชการต่างประเทศในกรมท่ากลางและได้กำกับชำระตัวเสียชำระคืนอีกด้วย

ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) ได้เป็นจางวางว่าการคลังพิเศษ คลังในขวา คลังในซ้าย พระคลังใน และเจ้าค่านวนกำกับภาษีร้อยชักสาม (ศุลกากร) และโปรดเกล้าให้ไปรับราชการพระคลังนอก ซึ่งขึ้นอยู่ในกรมท่ากลาง (กรมท่ากลางสมัยนั้นคือกระทรวงการต่างประเทศ) ซึ่งมีเจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ บุนนาค) เป็นเสนาบดี เจ้าพระยาพระคลัง (ทิศ บุนนาค) ผู้นี้ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็น "สมเด็จพระยามหาสมุทรวงศ์" ในรัชกาลที่ 3 ซึ่งท่านผู้นี้เป็นผู้สืบสายสกุลมาจากเจกอะหมัด นับว่าพระยาจุฬาราชมนตรี (นาม อะหมัดจุฬา) นี้ ได้รับราชการเป็นที่วางพระราชหฤทัยมากในด้านความซื่อสัตย์สุจริต ได้รับมอบหมายงานทั้งในด้านการคลัง การต่างประเทศ ตลอดจนจากการพาณิชย์ นับเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของชาติบ้านเมืองเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อท่านได้รับราชการร่วมกับสมเด็จพระยามหาสมุทรวงศ์ (ทิศ บุนนาค) ซึ่งนับเป็นเครือญาติร่วมวงศ์ สกุลเดียวกันมา ถ้าลำดับชั้นกันแล้ว พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม อะหมัดจุฬา) ก็เป็นชั้นหลานของสมเด็จพระยามหาสมุทรวงศ์นั่นเอง



พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม อะหมัดจุฬา) ได้มีส่วนช่วยในการปราบปรามการ
จลาจลในภาคใต้ และได้วางระเบียบการปกครองหัวเมืองภาคใต้ และได้เป็นข้าหลวง
ตรวจการภาคใต้อยู่หลายเดือนจนเหตุการณ์เป็นปกติ

ต่อมาเมื่อปลายแผ่นดินพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านพระยาวรเชษฐ์ภักดีศรีวรขาน
(เถื่อน) ผู้เป็นบิดาถึงแก่อสัญกรรม พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) จึงได้ว่าที่จุฬาราชมนตรี
สืบแทนบิดา ทั้งนี้ด้วยการสนับสนุนของสมเด็จพระยามหาประยูรวงศ์ (ศิศ บุนนาค)
ด้วย

ท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (นาม อะหมัดจุฬา) ถึงแก่อสัญกรรมเมื่ออายุได้ 74
ปี ในราวกลางสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ศพของท่านฝังอยู่ที่มัสยิดต้นสน
(กุฎีใหญ่) ปากคลองบางกอกใหญ่เช่นกัน

ในแผ่นดินสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีข้าราชการมุสลิมอยู่มากท่านด้วยกัน
นอกจาก พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) ดังได้กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีหลวงโกษาอิสหาก (อาลี)
บุตรชายของท่าน เจ๊ะซอและห์ สายสกุลจากสุลต่านไทรบุรี และสายสกุลสุลต่านสุลัยมาน ก็
ได้รับราชการเป็นผู้ควบคุมกองเรือพาณิชย์นาวีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยอยู่ใต้
บังคับบัญชาของพระยาราชวังสัน (นก) ซึ่งเป็นญาติเกี่ยวข้องกันอยู่เหมือนกัน

สำหรับจุฬาราชมนตรีคนต่อมาคือ พระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) บุตรของพระยา
จุฬาราชมนตรี (นาม) มารดาของท่านคือ "คุณหญิงกลีบ" เป็นราชินีกุลทางสมเด็จพระ
เทพสิรินทราวรมราชชนนีในรัชกาลที่ 5 กล่าวคือคุณหญิงกลีบ นับเป็นญาติเรียงพี่เรียงน้อง
กับพระราชชนนีของรัชกาลที่ 5 ดังนั้น พระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) จึงอยู่ในราชินีกุลทาง
ฝ่ายพระราชชนนี ท่านเกิดในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พออายุได้ 18 ปี
ก็ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก มียศเป็น "นายฉลองไฉนารถ" มหาดเล็กเวรศักดิ์ ต่อมาใน
สมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงราชเศรษฐี และในระยะหลังนี้
ท่านสินได้ศึกษาวิชากฎหมายเพิ่มเติมด้วย จึงมีโอกาสดำรงราชการในกระทรวงยุติธรรม
และได้รับเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "พระราชเศรษฐี" เมื่อท่านมีอายุเพียง 30 ปีเท่านั้น

ต่อมาเมื่อได้มีการปรับปรุงระเบียบการบริหารแผ่นดินเป็นกระทรวง ทบวง กรม ตามแบบอย่างอารยประเทศ และมีกระทรวงเสนาบดีขึ้นในกระทรวงยุติธรรม พระราชเสวตรี (สิน) ก็ได้เลื่อนเป็นพระยาจุฬาราชมนตรี และได้เป็นครูพิพากษาศาลคดีต่างประเทศในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งในขณะนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าอนุวงศ์เจ้าอนุวงศ์ และท่านได้ว่าที่จุฬาราชมนตรี เมื่อบิดาถึงแก่อสัญกรรม ในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้รับมอบหมายให้ปกครองชนชาวมุสลิมทุกนิกายทั่วราชอาณาจักร สำหรับในทางราชการก็เป็นเจ้ากรมกองแสดมภ์ กระทรวงยุติธรรมได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสายสะพานประถมาภรณ์มงกุฎไทย และราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าวิเศษชั้นสูงสุด และได้รับพระราชทานพานทองเทียบเท่าชั้นเจ้าพระยาพานทอง

พระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในรัชกาลที่ 5 ที่พระองค์ทรงโปรดให้ความสนิทสนมชิดเชื้อมากเป็นพิเศษ ในพิธีมะหะหะห์ที่ทรงโปรดให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ และเสด็จทอดพระเนตรพิธีมะหะหะห์ พร้อมกับข้าราชการและข้าราชการบริหารทรงแต่งตั้งพระองค์ด้วยชุดดำ พระราชินีและพระเจ้าลูกเธอที่โดยเสด็จทุกพระองค์ ก็ทรงแต่งตั้งชุดดำกันทุกพระองค์ จนกระทั่งประชาชนโดยทั่วไปกล่าวขวัญกันว่า ในหลวงทรงเป็นแขกเจ้าขึ้นไปองค์หนึ่งเสียแล้ว

เมื่อพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) ป่วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงโปรดให้แพทย์หลวงมาดูแลรักษา และโปรดให้กรมหลวงดำรงราชานุภาพกับพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าทูลกระหม่อมอัมฤงค์เดชาวุธ กรมหลวงนครราชสีมา ให้เสด็จมาเป็นเจ้าของไข้ และมีมหาดเล็กมาจกรายงานการป่วยถวายให้ทรงทราบตลอดทุกกระยะ

ท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) ได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่ออายุได้ 65 ปีเศษ ศพของท่านฝังไว้ ณ มัสยิดต้นสน ปากคลองบางกอกใหญ่ ทรงโปรดให้มีการแห่ศพทางเรืออย่างสมเกียรติยิ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาทรงเป็นองค์ประธาน ในพิธีฝังศพพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) ด้วยพระองค์เอง และโปรดเกล้าให้แกะไม้สักเป็นลวดลายเครื่องอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทานมาไว้ ณ หลุมฝังศพด้วย นับว่าท่านเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 6 ของกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นคนที่ 10 ของประเทศไทย

ต่อมาบุตรของท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) ชื่อ "สันอะหมัดจุฬา" ก็ได้สืบตำแหน่งจุฬาราชมนตรีต่อมา ในตอนปลายของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และตอนต้นของสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านสินเกิดเมื่อ พ.ศ. 2411 มารดาชื่อคุณหญิงแพ เมื่อเขาว่าวัยได้ไปศึกษาอบรมระเบียบงานราชการกับสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริวงค์ (ช่วง บุนนาค) หรือที่ชาวมุสลิมที่แยกบ้านแขก ฟังธนบุรีเรียกว่า "ดาโต๊ะสมเด็จพระเจ้า" นั่นเอง สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริวงค์ (ช่วง บุนนาค) ได้ฝึกรวมท่านสิน ซึ่งก็มีศักดิ์เป็นหลานชายของท่านให้ได้เรียนรู้ถึงระบบราชการ และระเบียบแบบแผนต่าง ๆ ซึ่งจะต้องรับราชการสืบไป ท่านสินผู้นี้จึงเป็นที่สนิหสนมและไว้วางใจของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริวงค์มากแต่ต่อมาท่านสินได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้เป็นหลวงราชเสขศรี สังกัดกรมท่าขวา กระทรวงการต่างประเทศ ครั้นเมื่อกระทรวงการยุติธรรมได้ตั้งศาลยุติธรรมขึ้น หลวงราชเสขศรีจึงได้ย้ายมาสังกัดกระทรวงยุติธรรม ตำแหน่งพนักงานดูเงิน แล้วเลื่อนขึ้นเป็นจำศาลต่างประเทศ เป็นการมาร่วมรับราชการอยู่กับเจ้าคุณพิดา (พระยาราชมนตรี-สิน)

เมื่อ พ.ศ. 2442 หลังจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากประพาสยุโรป ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าเลื่อนขึ้นเป็นพระราชเสขศรี ปลัดกรมท่าขวา โดยตำแหน่ง แต่ยังคงปฏิบัติราชการอยู่ที่กระทรวงยุติธรรม กรมท่าขวาถือกรรมสิทธิ์ตามสมัยโบราณราชประเพณี มีหน้าที่ราชการปกครองควบคุมชนชาวอิสลามทั่วราชอาณาจักร

ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงสวรรคต เมื่อ 23 ตุลาคม 2453 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นเสวยราชสมบัติ อีกสองปีต่อมา พระราชเสขศรี (สิน) ก็ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งให้เป็นพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) แล้วเลื่อนเป็นเจ้ากรมกองแสตมป์แทนบิดาซึ่งถึงแก่อนิจกรรมอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย ขณะนั้น เจ้าพระยาอภัยราชมหายุติธรรมเป็นเสนาบดี ต่อมาพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) ได้รับยศทางฝ่ายพลเรือนเป็น "อำมาตย์เอก" และยศทางเสือป่าเป็น "นายหมวดเอก" สังกัดกองเสือป่ารักษาดินแดง

เมื่อพระยาราชมนตรี (สัน) ถึงแก่อสัญกรรม ตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ในกรมคักดี กระทรวงการต่างประเทศว่างลง คณะเสนาบดีสภา ซึ่งมีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการเสนาบดี กระทรวงการต่างประเทศ เป็นประธาน ได้ประชุมปรึกษากันเห็นสมควรให้พระยาจุฬาราชมนตรี (สัน) ว่าที่จุฬาราชมนตรี ปกครองชนชาวอิสลามสืบแทนบิดาต่อไปตามโบราณราชประเพณี

พระยาจุฬาราชมนตรี (สัน) เป็นที่ปรึกษาในทางศาสนาอิสลามของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงสนพระทัยศึกษาศาสนาทุกศาสนา ทุกบ่ายวันเสาร์ซึ่งเป็นเวลาออกราชการที่กระทรวงพระยาจุฬาราชมนตรี (สัน) ต้องเข้าไปเฝ้าเป็นประจำ และกว่าจะกลับบ้านได้ก็ล่วงไป 4-5 ทุ่มแทบทุกครั้ง

ในบางครั้ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงชักชวนให้ไปเข้าร่วมในการถวายคำพระภุชงค์พร้อมพระองค์ด้วย และได้ทรงแนะนำให้สมเด็จพระสังฆราชได้รู้จักว่าเป็นหัวหน้าชาวอิสลาม สมเด็จพระสังฆราชกลับทรงชักชวนให้ไปสนทนากับท่าน ในภายหลังปรากฏว่า พระยาจุฬาราชมนตรี (สัน) ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระสังฆราชบ่อยครั้ง และได้แลกเปลี่ยนความรู้ทางศาสนาแก่กันและกัน จนเป็นที่สนิทสนมกันเป็นอันมาก

พระยาจุฬาราชมนตรี (สัน) ผู้นี้เป็นนักแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน คนหนึ่งเคยแต่งกลอนสดให้ชาวชื้อหะซันร้องกันในพิธีเป็นที่ชื่นชมกันยิ่งนัก และท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (สัน) ผู้นี้เป็นผู้ขอพระราชทานนามสกุล "อหะหมัดจุฬา" จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2456 นามสกุล "อหะหมัดจุฬา" นี้ นับเป็นสายเดียวกับสกุล "บุญภาค" ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากท่าน "เจกอหะหมัด" เช่นเดียวกัน ต่อมาภายหลังสมัยรัฐบาลจอมพล แปลก พิบูลสงคราม ผู้ใช้นามสกุล "อหะหมัดจุฬา" บางท่านได้เปลี่ยนไปใช้นามสกุล "จุฬารัตน์" แทน เพราะคำว่า "อหะหมัดจุฬา" มีภาษาอาหรับปนอยู่ด้วย เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญในสมัยนั้น

เมื่อท่านจุฬาราชมนตรี (สัน) ป่วย มีบรรดาชาวมุสลิมทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายสุนันและชื้อหะมาเยี่ยมเฝ้าไข้ตลอดเวลา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยอาการป่วยของท่าน

เป็นอันมาก ทรงมีพระราชหัตถเลขาอวยพรให้หายวันหายคืน และรับสั่งให้สมุห์ราชพิธีมา เยี่ยมและรายงานอาการไข้ให้ทรงทราบเป็นประจำ ท่านได้ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันศุกร์ที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2466 เป็นวันที่ 24 เดือนรอมฎอน (เดือนถือศีลอด) อายุได้ 57 ปี ศพของท่านได้ฝังไว้ที่มีสยัคตันสน ปากคลองบางกอกใหญ่ ในพิธีฝังศพ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เสด็จ มาเป็นประธานแทนพระองค์ในพิธีฝังศพ ในพิธีฝังศพของท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) นี้ มีญาติในเครือเจกอหะหมัดทุกสายสกุล เช่น อะหมัดจุฬา บุญนาค เจ้านาย ข้าราชการ พ่อ ค้าประชาชนมากมาย มีพวงหรีดและดอกไม้สดวางเต็มสุสานไปหมด และทุกคนล้วนเส้รำโศก ต่อการจากไปของท่านพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) เป็นอย่างยิ่ง

ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ มีข้าราชการมุสลิมอยู่ มากท่าน ส่วนมากอยู่ในสายทางการทหาร เช่น น.ต. พระลักษณะ ร.น. (เหล่า ชลายนเดชะ) หัวหน้ากองทะเลเบียน ทหารเรือ กองทัพเรือ น.ต.หลวงพรตฤกษ์ศักดิ์ นายทหารเสนาธิการ พ.ต.ขุนไวถนอมสวัสดิ์ นายทหารสัตวแพทย์ เป็นต้น

สำหรับจุฬาราชมนตรีคนต่อมาคือ พระยาจุฬาราชมนตรี (เกษม อะหมัดจุฬา) นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นคนที่ 12 ของประเทศไทย ท่านเป็นบุตรคนที่ 5 ของพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) เป็นน้องชายต่างมารดากับพระยา จุฬาราชมนตรี (สิน) เจ้าคุณบิดาได้นำเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กพิเศษ ในปลายสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าให้สังกัดอยู่ในกรมท่าขวาของ กระทรวงการต่างประเทศ ครั้งต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่ หัว จึงย้ายมารับราชการในกระทรวงยุติธรรม ในตำแหน่งรองเจ้ากรมแสตมป์ และได้รับ บรรดาศักดิ์เป็น หลวงศรีเนาวรัตน์ (เกษม) ครั้นเมื่อพระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) ถึงแก่อสัญกรรม จึงได้เลื่อนเป็นเจ้ากรมแสตมป์ และได้รับบรรดาศักดิ์พระจุฬาราชมนตรี ว่าที่ จุฬาราชมนตรีอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

พระจุฬาราชมนตรี (เกษม อะหมัดจุฬา) ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีอยู่ ประมาณ 3 ปีเศษ ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. 2469 หลังจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-

เกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคตประมาณหนึ่งปี ศพของท่านฝังไว้ที่มัสยิดต้นสน (กุฎีใหญ่) ปากคลองบางกอกใหญ่ เช่นเดียวกับพระยาจุฬาราชมนตรีท่านก่อน ๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จุฬาราชมนตรีคนต่อมาคือ ท่านสอน อะหมัดจุฬา เป็นบุตรของพระจุฬาราชมนตรี (สัน) นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นคนที่ 13 ของประเทศไทย พระจุฬาราชมนตรี (สอน อะหมัดจุฬา) เป็นบุตรของท่านพระจุฬาราชมนตรี (สัน) กับคุณหญิงถนอม ได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงราชเศรษฐี สังกัดกระทรวงมหาดไทย และท่านได้รับแต่งตั้งเป็นจุฬาราชมนตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 และนับเป็นจุฬาราชมนตรีคนสุดท้ายของสายสกุลท่านเจกอหะหมัด บุคคลในสายสกุลนี้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีสืบเนื่องกันมาถึง 13 ท่านด้วยกันโดยไม่ขาดสาย ตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยา จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นเวลากว่า 350 ปี พระจุฬาราชมนตรี (สอน อะหมัดจุฬา) ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อ พ.ศ. 2479 หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยประมาณ 4 ปี ศพของท่านฝังไว้ ณ มัสยิดต้นสน (กุฎีใหญ่) ปากคลองบางกอกใหญ่เช่นกัน และที่มัสยิดต้นสนมีสุสานของ "พระยาจุฬาราชมนตรี" สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ฝังไว้ถึง 7 ท่านด้วยกัน

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยคณะราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ซึ่งมีมุสลิมหลายท่านร่วมเป็นคณะราษฎรด้วย อาทิเช่น นายแช่ม พรหมยงค์ นายการิม ศรีจรรยา นายบรรจง ศรีจรรยา นายประเสริฐ ศรีจรรยา ซึ่งท่านเหล่านี้ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาประเภท 2 ในระยะเริ่มต้นด้วย ในระยะแรกของการปกครองระบอบประชาธิปไตย สมัยพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี มีมุสลิมร่วมเป็นคณะรัฐบาลด้วยคือ อำมาตย์เอกพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ (ชวน กุมตอ) เป็นรัฐมนตรี ซึ่งก่อนหน้านั้น ท่านได้เคยเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดสตูล ประธานสภาจังหวัดสตูล และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูล ซึ่งต่อจากพระยาสมันตรัฐบุรินทร์ ก็ได้มีท่านเจ๊ะอับดุลลา หลังปูเต๊ะ ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดสตูลหลายสมัย และเคย



ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข ในสมัยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระจุฬาราชมนตรี (สอน) ได้ดำรงตำแหน่งอยู่จนถึง พ.ศ. 2479 และจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พ.ศ. 2488 จึงได้มีการตราพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลามขึ้น โดยกำหนดให้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจุฬาราชมนตรีขึ้น เพื่อเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ เกี่ยวกับกิจการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยขึ้น แต่งตั้งโดยพระบรมราชโองการ และกำหนดให้มีคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดขึ้น แต่งตั้งโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด มีอำนาจหน้าที่ในการแต่งตั้งและถอดถอนคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต่าง ๆ ในเขตจังหวัดของตน ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2491 ได้เปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ของจุฬาราชมนตรี ให้เป็นที่ปรึกษากรรมการศาสนาในกระทรวงศึกษาธิการ ในกิจการเกี่ยวกับศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม

จุฬาราชมนตรีคนแรกซึ่งได้รับแต่งตั้งตามพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้คือ นายแหม่ม พรหมยงค์ ซึ่งก่อนหน้านั้น ท่านเป็นข้าราชการระดับหัวหน้ากองอยู่ในกรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์ปัจจุบัน) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ในระยะเวลาดังกล่าวมีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้น ทางสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ นายแหม่ม พรหมยงค์ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อยู่ในกรมโฆษณาการ ท่านเป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาดีมาก ท่านเคยศึกษาที่มหาวิทยาลัย อัลอัลฮัยร ประเทศอียิปต์ ท่านสามารถพูดภาษาอาหรับ มลายู อังกฤษ ได้อย่างคล่องแคล่ว ท่านจึงได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นที่ "จุฬาราชมนตรี" คนที่ 10 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นคนที่ 14 ของประเทศไทย ท่านได้ดำรงตำแหน่งอยู่เพียง 2 ปี ท่านก็ต้องเดินทางออกนอกประเทศด้วยเหตุผลทางการเมือง แต่ในช่วงระยะเวลาที่ท่านดำรงตำแหน่งอยู่นั้น ท่านก็ได้พยายามกำหนดระเบียบแบบแผนการปฏิบัติงาน เกี่ยวกับการบริหารกิจการศาสนาอิสลามไว้เป็นบรรทัดฐาน และยังคงถือใช้และปฏิบัติอยู่จนทุกวันนี้

ทางการปกครองดินแดนสี่จังหวัดภาคใต้ขึ้น ท่านจุฬาราชมนตรีเข้ม พรหมยงค์ ก็ได้ช่วยแก้ไขสถานการณ์ให้ดีขึ้นเป็นอันมาก เพราะท่านเป็นทั้งนักการศาสนา นักการเมือง และชาวมุสลิมทางภาคใต้ก็ให้ความนิยมนับถือท่านเป็นอันมาก ขณะนี้ท่านยังคงมีชีวิตอยู่อย่างสงบที่บ้านสวนปากกลัด จังหวัดสมุทรปราการ แม้ว่าท่านจะมีอายุร่วม 90 ปี แต่สมองของท่านยังคงปราดเปรื่องอยู่มากทีเดียว ท่านจุฬาราชมนตรี เข้ม พรหมยงค์ นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนแรกที่เป็นผู้นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนี และนอกวงศ์ท่านเจกอะหมัด

ในระหว่างที่นายเข้ม พรหมยงค์ ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีขึ้น ท่านก็ได้ดำเนินการให้ทางรัฐสภาได้ตราพระราชบัญญัติ ว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ.2489 (19 พฤศจิกายน 2489) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งมีผลให้ชาวไทยมุสลิมในเขต 4 จังหวัดดังกล่าว มีสิทธิใช้กฎหมายอิสลามว่าด้วยครอบครัวและมรดกในการตัดสินใจคดีความได้ และได้มีการแต่งตั้งคาโต๊ะยุติธรรม เพื่อเป็นผู้พิพากษาพิจารณาคดีความ ตามนัยแห่งบทบัญญัติของอิสลามด้วย ซึ่งเป็นที่น่าพอใจของพลกนิกรมุสลิมในเขต 4 จังหวัดดังกล่าว และพระราชบัญญัตินี้ ยังคงมีผลบังคับใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้

หลังจากที่ท่านจุฬาราชมนตรี เข้ม พรหมยงค์ เดินทางออกนอกประเทศไปแล้ว และได้ลาออกจากตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ขณะนั้นเป็นสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ก็ได้เชิญบรรดาประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดทุกจังหวัด ขณะนั้น เข้าใจว่ามีอยู่ 24 จังหวัด มาทำการคัดเลือกจุฬาราชมนตรีคนใหม่แทนตำแหน่งที่ว่างลง ท่านอาจารย์ ท่วน สุวรรณศาสน์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดพระนคร ก็ได้รับเลือกจากเสียงข้างมาก ให้ดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรี กระทรวงมหาดไทยก็ได้นำเรื่องเสนอกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งท่านอาจารย์ ท่วน สุวรรณศาสน์ เป็นจุฬาราชมนตรี เมื่อประมาณ พ.ศ.2492 นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 11 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 15 ของประเทศไทย

ท่านอาจารย์ ค่วน สุวรรณศาสตร์ เกิดในกรุงเทพฯ ขณะที่ท่านรับตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ท่านมีอายุประมาณ 60 ปี และดำรงตำแหน่งประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ท่านได้ศึกษาวิชาการทางศาสนาจากประเทศซาอุดีอาระเบีย และท่านได้เป็นผู้อำนวยการสถาบันการศึกษาทางศาสนา คือโรงเรียนอันนัมอันอิสลาม ท่านเป็นอาจารย์ที่มีลูกศิษย์มากมายทั้งในกรุงเทพฯ และหลายจังหวัดในภาคกลาง ท่านเป็นที่เคารพนับถือของชาวไทยมุสลิมโดยทั่วไป นับว่าท่านเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 2 ที่นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุนนี

ท่านจุฬาราชมนตรี สุวรรณศาสตร์ ได้ดำรงตำแหน่งอยู่ประมาณ 32 ปีเศษ ท่านได้ถึงอสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. 2525 มีอายุ 94 ปี ในพิธีฝังศพของท่านที่มัสยิดฮารูน เขตบางรัก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ได้เสด็จมาเป็นองค์ประธานแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ นายกรัฐมนตรี พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ฯ รองนายกรัฐมนตรี พิชัย รัตตกุล คณะรัฐมนตรีในขณะนั้น ตลอดจนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ชาวไทยมุสลิมและพุทธศาสนิกชน จำนวนนับพันได้มาร่วมในพิธีฝังศพของท่านที่มัสยิดฮารูน จนสถานที่ของสุสานฮารูนดูเล็กไปทีเดียว

ตลอดระยะเวลาอันยาวนานถึง 32 ปีเศษ ที่ท่านจุฬาราชมนตรีค่วน สุวรรณศาสตร์ดำรงตำแหน่งอยู่นั้น เหตุการณ์ผันผวนทางการเมืองของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ก็มีอยู่เป็นอันมาก ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนชาวไทยมุสลิมในเขตดังกล่าว ไม่ค่อยได้รับความเป็นธรรมจากฝ่ายปกครอง จึงเกิดมีขบวนการต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายขบวนการ ท่านจุฬาราชมนตรีค่วน สุวรรณศาสตร์ ก็ได้พยายามประสานงานกับทางราชการอยู่เสมอมา เพื่อให้เกิดผลดีต่อความมั่นคงของชาติบ้านเมือง และท่านมักเดินทางไปเยี่ยมเยียนชาวไทยมุสลิมภาคใต้อยู่เสมอมา แม้ในตอนปลายของชีวิตของท่านนั้น ซึ่งเป็นผู้สูงอายุมากแล้ว ท่านก็มีได้ละเว้นการไปเยือนภาคใต้ ตามโอกาสและเวลาที่สมควร ในสมัยของท่านจุฬาราชมนตรีค่วน สุวรรณศาสตร์ ท่านได้แปลความหมายของพระคัมภีร์อัล-กุรอาน เป็นภาษาไทยได้สำเร็จครบถ้วน และได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงพระราชทานงบประมาณในการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่มได้เรียบร้อยสมบูรณ์ และพระองค์ยังได้ทรงพระราชทานพระคัมภีร์อัน-กุรอาน ให้แก่บรรดามัสยิดต่าง ๆ ในเขต 4 จังหวัดภาคใต้ด้วยพระองค์

เองอย่างทั่วถึง นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น ในสมัยของท่านจุฬาราชมนตรี ท่าน สุวรรณศาสน์ นี้เอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงโปรดให้สร้างพระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ ขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีนาถ และพระเจ้าลูกยาเธอ ได้เสด็จไปประทับ ณ พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์ เป็นประจำทุกปีในเดือนสิงหาคม ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ท่านจุฬาราชมนตรีได้เดินทางไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นประจำทุกปีเช่นนี้ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปประทับที่พระตำหนักทักษิณราชินีเวศน์เป็นประจำนี้เอง เป็นผลให้ประชาชนชาวไทยมุสลิมในเขต 4 จังหวัดภาคใต้ มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระองค์อย่างใกล้ชิด จึงช่วยให้สถานการณ์ความตึงเครียดทั้งหลายคลายลง ความเข้าใจระหว่างประชาชนกับฝ่ายปกครองก็ค่อย ๆ มีความสัมพันธ์กันดีขึ้น จนอยู่ในสถานการณ์ที่ปกติสุขในทุกวันนี้

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชินี ก็มีข้าราชการไทยมุสลิมหลายท่านที่ดำรงตำแหน่งสูง ๆ อาทิเช่น อาจารย์ รังสฤษดิ์ เขาวนศิริ ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (เกษียณอายุเมื่อปี พ.ศ.2525) พล.ท.ถนอม ไวยถนอมสัตรี ดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาทหาร กระทรวงกลาโหม (เกษียณอายุเมื่อปี พ.ศ. 2528) พล.ต.ต.สิริ ทองคำวงศ์ ผู้กำกับการตำรวจภูธรเขตจังหวัดนครปฐม (เกษียณอายุเมื่อปี พ.ศ.2521) พล.ร.ต.โสภณ ทองคำวงศ์ รองเจ้ากรมอุทกศาสตร์ (ลาออกจากราชการเมื่อปี พ.ศ.2520) นายเต็มศักดิ์ สมันตรีฐ บุตรพระยาสมันตรีฐบุรินทร์ (ตวนภูมิตอ) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานีและจังหวัดตรัง (ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.2524 อายุเพียง 53 ปี) นายสมศักดิ์ วงศ์อารยะ รองปลัดกรุงเทพมหานคร (เกษียณอายุ พ.ศ. 2528) นายอารี วงศ์อารยะ ผู้ว่าราชการจังหวัดปราจีนบุรี และปัจจุบันเป็นรองปลัดกระทรวงมหาดไทย

หลังจากท่านจุฬาราชมนตรี ท่าน สุวรรณศาสน์ ได้ถึงแก่อสัญกรรมไปแล้ว ทางกระทรวงมหาดไทยก็ได้เชิญประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ซึ่งมีอยู่ 26 จังหวัด มาประชุม ณ กระทรวงมหาดไทย เมื่อเดือนสิงหาคม 2525 ผลจากการประชุมเพื่อชาวเสียดหาตัวบุคคลเพื่อดำรงตำแหน่งจุฬาราชมนตรีคนต่อไปก็ได้แก่ อาจารย์ประเสริฐ มะหะหมัด กรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานคร และกระทรวงมหาดไทย ก็นำความ

กราบมังคมทูล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2525 อาจารย์ประเสริฐ มะหะหมัด ก็นับเป็นจุฬาราชมนตรีคนที่ 12 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และคนที่ 16 ของประเทศไทย และได้ดำรงตำแหน่งมาจนถึงปัจจุบันนี้

พึงสังเกตได้ว่า ตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ซึ่งเป็นตำแหน่งซึ่งถือเป็นประเพณีของราชการไทย มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยาถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลายาวนานเกือบ 400 ปี ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีซึ่งเป็นตำแหน่งของผู้นำของปวงมุสลิมไทยนั้น แต่เดิมมันจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแต่งตั้งจากข้าราชการมุสลิมชั้นผู้ใหญ่ นับแต่ท่านเจกอะหมัด จนกระทั่งถึงท่านจุฬาราชมนตรี (สอน) และแม้ท่านจุฬาราชมนตรี แซ่มพรหมยงค์ ก็มาจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เช่นกัน เพิ่งจะมาเปลี่ยนเป็นนักการศาสนาก็คอนท่านจุฬาราชมนตรี ท่าน สุวรรณศาสน์ และจุฬาราชมนตรีประเสริฐ มะหะหมัด สองท่านหลังนี้เท่านั้น แต่เดิมนั้น พระยาจุฬาราชมนตรีหลายท่านในประวัติศาสตร์ก็เคยเป็นนักรบ ยามศึกสงครามก็ต้องออกทัพจับศึกด้วยเช่นกัน ในยามสงบก็เป็นข้าราชการระดับบริหารงาน ทางด้านการคลัง การพาณิชย์ การต่างประเทศ นับเป็นข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณ และเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสมอมา ดังนั้น ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีในอดีตจึงมีความหมายมากทีเดียว บางท่านมีเกียรติถึงระดับเจ้าพระยาที่เคยมี แต่ในปัจจุบันสถานภาพของจุฬาราชมนตรีเป็นเพียงที่ปรึกษาของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น จึงเป็นสิ่งที่น่าคิดกันว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้นได้ (ประยูรศักดิ์ ชลาสิน-เดชะ 2531 : 35-80)

นิติบัญญัติกับการบริหารกิจการของศาสนาอิสลามในประเทศไทย

นอกจากชาวไทยมุสลิมโดยทั่วไปจะมีสิทธิและหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายอิสลามในชีวิตประจำวัน และใช้โดยผ่านกระบวนการยุติธรรมในเรื่องครอบครัว และมรดกในสี่จังหวัดภาคใต้ ในขณะที่เดียวกันชาวไทยมุสลิมก็อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยมีสิทธิหน้าที่เสมอด้วยคนไทยโดยทั่วไปและนอกเหนือจากกฎหมายรัฐธรรมนูญดังกล่าว รัฐได้ออกกฎหมายพิเศษโดยเฉพาะสำหรับชาวไทยมุสลิมอีกหลายฉบับ

เพื่อให้สอดคล้องต่อหลักการอิสลามและอำนาจประโยชน์ต่อชาวไทยมุสลิม ตลอดจนเป็นการ
ควบคุมไปด้วยพร้อม ๆ กัน ซึ่งได้แก่

1. พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม พุทธศักราช 2488
2. พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส
ยะลา และสตูล พุทธศักราช 2489
3. พระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พุทธศักราช 2490
4. กฎกระทรวง (พ.ศ.2491) ออกตามความในพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม
พุทธศักราช 2490
5. พระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช
2491
6. ระเบียบการจดทะเบียนมัสยิด พุทธศักราช 2491
7. ระเบียบการแต่งตั้งถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิด (สุเหร่า) และ
วิธีดำเนินการอันเกี่ยวแก่ศาสนกิจของมัสยิด (สุเหร่า) พุทธศักราช 2492

อนึ่ง พระราชกฤษฎีกา พระราชบัญญัติ ฯลฯ ดังกล่าวนี้ ตูราษละเอียดได้ใน
ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่, ตอนที่, ระหว่างหน้า ต่อไปนี้คือ 62 : 26 (332-336) 63 :
77 (633-637) 64 : 41 (543-547) 65 : 77 (4-6) 71 : 68 (1552-1592)

จากพระราชกฤษฎีกา พระราชบัญญัติ กฎระเบียบดังกล่าว รัฐบาลได้วางรูปแบบ
การปกครองควบคุมดูแลชาวไทยมุสลิมหรือกิจการศาสนาอิสลาม

กระทรวงที่รับผิดชอบในกิจการศาสนาอิสลามมี 2 กระทรวงคือ กระทรวงศึกษา
ธิการ โดยอยู่ในความรับผิดชอบของกรมการศาสนา และกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีกรมการ
ปกครองเป็นผู้รับผิดชอบ ในการดำเนินงานเกี่ยวกับชาวไทยมุสลิมของหน่วยงานดังกล่าว มี
จุฬาราชมนตรีเป็นที่ปรึกษา

สายการบริหารกิจการศาสนาอิสลามในประเทศไทย จึงประกอบด้วย

1. คณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มีจำนวน 36 คน ซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง ทั้งนี้โดยมีจุฬาราชมนตรีเป็นประธานกรรมการ กรรมการชุดนี้เป็นกรรมการถาวรตลอดชีพ มีหน้าที่เช่น วินิจฉัยคำสั่งของคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด ในการถอดถอนกรรมการอิสลามประจำมัสยิดออกจากตำแหน่ง

2. คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด จังหวัดที่ตั้งคณะกรรมการนี้ได้ จะต้องเป็นจังหวัดที่มีมุสลิมอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันมีทั้งสิ้น 28 จังหวัด จังหวัดหนึ่ง ๆ มีคณะกรรมการ 15 คน ยกเว้นกรุงเทพฯ ที่มีได้ 30 คน กรรมการฯ ระดับนี้มีวาระตลอดชีพ เช่นกัน มีหน้าที่แต่งตั้งถอดถอนและควบคุมการดำเนินงานของคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด

อนึ่ง คณะกรรมการระดับนี้ นอกจากจะอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทยแล้ว ยังอยู่ในความดูแลของคูวาราชการจังหวัดนั้น ๆ

3. คณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิด มัสยิดหนึ่ง มีคณะกรรมการได้ 15 คน เช่นกัน โดยมีอิหม่ามเป็นประธานกรรมการฯ ซึ่งจะทำหน้าที่บริหารภายในหมู่บ้าน หรือชุมชนนั้น ๆ ซึ่งคงเปรียบได้กับสภาตำบล กรรมการระดับนี้มีวาระ 4 ปี ยกเว้นตำแหน่งอิหม่าม คอเต็บ และอิหม่ามที่มีวาระตลอดชีพ

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือ แม้ว่าในอิสลามจะไม่มีสถาบันนักบวชก็ตาม ตำแหน่งทั้งสามนี้กลับถูกกฎหมายแห่งราชอาณาจักรไทย จัดให้มีสถานภาพเท่ากับนักบวช ฉะนั้น จึงไม่มีสิทธิที่จะเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตลอดจนไม่ต้องเกณฑ์ทหาร

คณะกรรมการอิสลามระดับต่าง ๆ มีสิทธิบางประการดังนี้ คือ

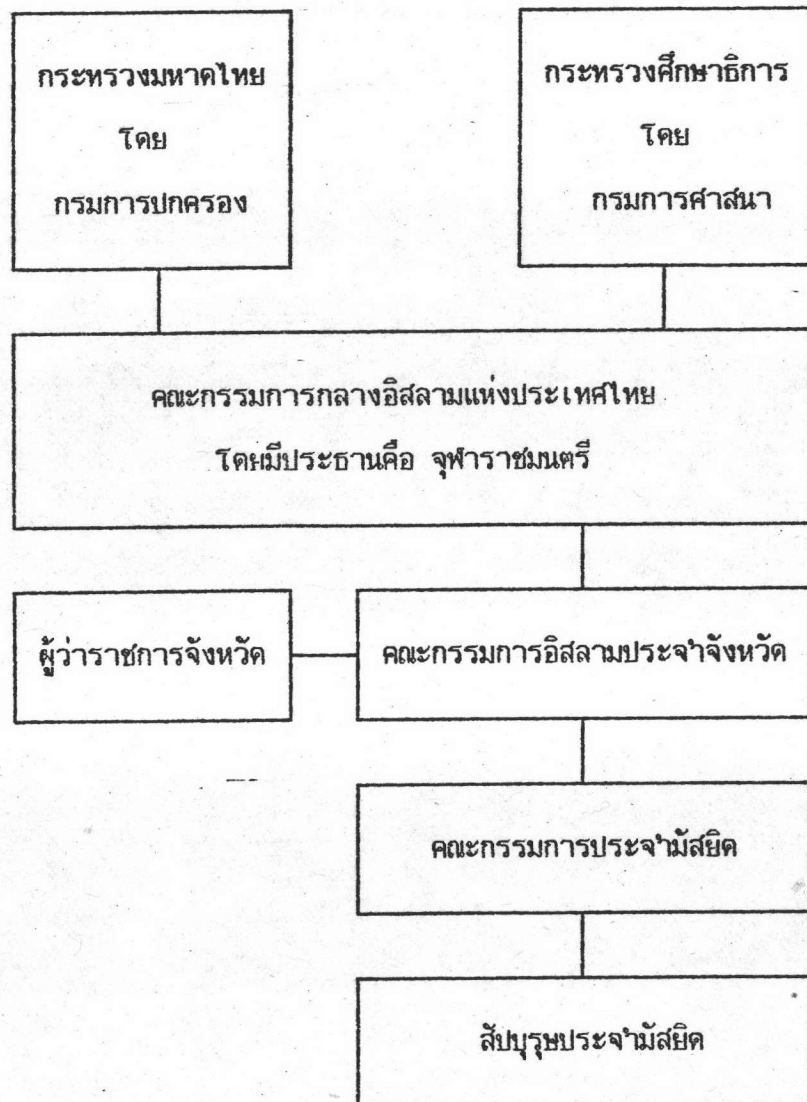
จุฬาราชมนตรี มีสิทธิเบิกค่าเดินทาง ค่าเบี้ยเลี้ยง เทียบเท่ากับข้าราชการ



กรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มีสิทธิเบิกเทียบเท่าข้าราชการระดับ 7 กรรมการกลางฯ และกรรมการฯ จังหวัด มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลฟรีในโรงพยาบาลของรัฐ

กรรมการอิสลามในทุกระดับมีสิทธิคือ สวมเสื้อครู และได้รับเหรียญ ก.ป.ร. ตลอดจนได้ลดครึ่งราคาในการโดยสารรถไฟ

ส่วนการบริหารกิจการด้านศาสนาอิสลามแสดงแผนภูมิ ได้ดังนี้



รูปที่ 4.1 : การบริหารกิจการด้านศาสนาอิสลามในประเทศไทย

สำหรับตำแหน่งจุฬาราชมนตรี ที่เริ่มมีมาแต่รัชกาลพระเจ้าทรงธรรมนั้น นอกจากจะปฏิบัติราชการโดยรับผิดชอบกรมท่าขวาในกรมพระคลังสินค้าแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นผู้นำของชาวไทยมุสลิมอีกด้วย ตำแหน่งและหน้าที่ดังกล่าวนี้ เชคอะหมัดได้รับเป็นบุคคลแรก จากนั้นเชื้อสายท่านได้รับตำแหน่งและปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวคือ กรมท่าขวาและเป็นผู้ชาวไทยมุสลิม ตลอดมาจนถึงรัชกาลพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งสิ้น 13 ท่าน

เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ตำแหน่งจุฬาราชมนตรีจึงว่างระยะหนึ่ง เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 เสร็จสิ้นลงแล้ว รัฐบาลจึงได้แต่งตั้งจุฬาราชมนตรีคนใหม่ เป็นลำดับที่ 14 โดยมีบทบาทหน้าที่น้อยลง กล่าวคือเป็นแต่เพียงผู้นำชาวไทยมุสลิม และเป็นที่ปรึกษาของกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย ในกิจการที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมเท่านั้น

จุฬาราชมนตรีคนที่ 14 หรือเป็นคนที่ 10 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์คือ นายแหม่ม พรหมยงค์ หรือ ชัมชูดดีน มุสตาฟา (พ.ศ. 2488-2490) หนึ่งในกลุ่มคณะราษฎร และเป็นเพื่อนสนิทคนหนึ่งของรัฐบุรุษ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งจุฬาราชมนตรีท่านนี้เริ่มเป็นคนหนึ่งของมุสลิมแนวทางซุนนะห์ โดย 13 ท่านแรกในสายเชคอะหมัดอยู่ในแนวทางชีอะห์

"ผมกับปรีดี เจอกันที่บ้านของบรรจง... พอปฏิวัติเสร็จเขาก็ให้ผมเป็นจุฬาราชมนตรี บอกว่าเดี๋ยวจะว่าผมเป็นเจ้าของบ้าน เพราะตำแหน่งเดิมเป็นของเจ้าเซ็น เขา ตอนที่ผมเป็นจุฬาราชมนตรีตรงกับปรีดีปฏิวัติได้ 1 ปี หลังจากนั้นผมก็ปลีกตัวไปอยู่กับปรีดี เพราะถูกปฏิวัติ... ผมทิ้งตำแหน่งจุฬาราชมนตรี อพยพไปกับปรีดีด้วย ถูกอังกฤษจับก็ถูกปล่อยเกาะ 99 วัน" (แหม่ม พรหมยงค์, สัมภาษณ์)

จุฬาราชมนตรีคนที่ 15 คือ นายท่าน สุวรรตเศาส์ หรืออิสมาแอล ยะห์ยาวิ (พ.ศ. 2490-2525) สิ้นชีวิตเมื่ออายุ 93 ปี และคนที่ 16 คือ นายประเสริฐ มะหะหมัด หรืออะหมัด บินมะหะหมัด (พ.ศ. 2525 ถึงปัจจุบัน)

จากราชการพระเจ้าทรงธรรม จวบจนถึงรัชกาลปัจจุบัน มีจุฬาราชมนตรีทั้งสิ้น
16 ท่าน โดยลำดับนามได้ คือ

- | | |
|--|-------------------------------------|
| 1. เจ้าพระยาบวรราชนายก (เจ๊กอะหมัด) | รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม |
| 2. พระยาจุฬาราชมนตรี (แก้ว) | รัชสมัยพระนารายณ์มหาราช |
| 3. พระยาจุฬาราชมนตรี (สน) | รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ |
| 4. พระยาจุฬาราชมนตรี (เชน) | รัชสมัยพระสุริยาศน์อมรินทร์ |
| 5. พระยาจุฬาราชมนตรี (ก้อนแก้ว) | รัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก |
| 6. พระยาจุฬาราชมนตรี (อากาศยี่) | รัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก |
| 7. พระยาจุฬาราชมนตรี (เกื่อน) | รัชสมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัย |
| 8. พระยาจุฬาราชมนตรี (นาม) | รัชสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว |
| 9. พระยาจุฬาราชมนตรี (น้อย) | รัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว |
| 10. พระยาจุฬาราชมนตรี (สิน) | รัชสมัยพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว |
| 11. พระจุฬาราชมนตรี (สิน อหะหมัดจุฬา) | รัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว |
| 12. พระจุฬาราชมนตรี (เกษม อหะหมัดจุฬา) | รัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว |
| 13. พระจุฬาราชมนตรี (สอน อหะหมัดจุฬา) | รัชสมัยพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว |
| 14. จุฬาราชมนตรี (แฉ่ม พรหมยงค์) | รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหิตล |
| 15. จุฬาราชมนตรี (ถ้วน สุวรรณศาสน์) | รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช |
| 16. จุฬาราชมนตรี (ประเสริฐ มะหะหมัด) | รัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช |